

SOSYAL DAYANIŞMA EKONOMİSİ İÇİN **GÜÇLÜ KOOPERATİFÇİLİK**

OCAK
2021

“

Yardımlaşma, demokrasi, eşitlik ve dayanışma gibi değerlere dayanan ve bu değerlerden esinlenen ilkelerin rehberliğinde kooperatifler, birkaç kişi için kısa vadeli kâr yerine daha büyük fayda için uzun vadeli hedeflere odaklanır.

”

İçindekiler

Giriş.....	6
Yöntem	9
Sosyal Dayanışma Ekonomileri Üzerine.....	10
Yönetici Özeti: Güçlü Kooperatifçilik İçin 9 Sosyal Politika Öneri Kümesi.....	12
İstatistiklerle Dünyada, Avrupa'da ve Türkiye'de Kooperatif Ekonomisi.....	18
Dünyada Kooperatifler.....	18
Avrupa'da Kooperatifler.....	20
Türkiye'de Kooperatifler.....	21
Yeni Kooperatifçilik Vizyonu ve Güçlü Kooperatifçilik için Sosyal Politika Önerileri Üzerine Değerlendirmeler.....	25
1. Yeni Kooperatifçilik Mevzuatı.....	26
2. Kooperatiflere Özgü Finansal Destek Araçları.....	29
3. Değer Zincirlerinde Daha Etkin Kooperatifler.....	31
4. Kooperatifçilik İstatistikleri ve Kooperatifçilik Araştırma ve Eğitim Merkezi.....	32
5. Kooperatifler için Eğitim ve Kapasite Geliştirme Programları.....	33
6. Toplumda Kooperatifçilik Bilinç Düzeyinin Artırılması.....	33
7. Kooperatif Üst Örgütlenmeleri ve Sosyal Dayanışma Ekonomisi Bileşenleri Arası Ortaklıklar	35
8. Kooperatifler ve Yerel Yönetimler Arasında İş Birlikleri.....	36
EK - 1.....	42

Şekiller ve Tablolar

Şekiller

Şekil 1.....	11
Şekil 2.....	20
Şekil 3.....	21
Şekil 4.....	24
Şekil 5.....	24

Tablolar

Tablo 1.....	19
Tablo 2.....	19
Tablo 3.....	22

ACT HUMAN

Kapsayıcı Ekonomi için Kooperatifler

Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi (İPM) ile birlikte yürüttüğümüz ActHuman Sosyal Politika İnisiyatifi özellikle kırılğan toplum kesimlerini desteklemeye yönelik sosyal politika önerileri geliştirmeyi amaçlıyor. Genel bir değerlendirmeden çok uygulanabilir, her düzeyden karar vericilere yardım edebilecek öneriler üzerinde odaklanmaya çalışıyoruz.

ActHuman inisiyatifi standart bir metodoloji izliyor. Konu başlığı belirlendikten sonra, o konudaki uzmanlığını bildiğimiz süreci yönlendirecek bir proje koordinatörü (raportör) ile çalışmaya başlıyoruz. Bununla birlikte yine uzmanlardan oluşan bir danışma kurulu oluşuyor. Raportör ilk çerçeveyi oluşturmak üzere Danışma Kurulu ile toplanıyor. Çeşitli derinlemesine görüşmeler ve literatür taraması ile taslak bir rapor çerçevesi hazırlıyor. Bu taslak, kamu kuruluşları dahil konu ile ilgili uzman birimlerin katıldığı bir çalıştayla geliştiriliyor. Çalıştay sonrası rapor katılımcılarla ve Danışma Kurulu ile paylaşılarak son görüşler toplanıyor. Böylece nihai rapor hazırlanıyor.

Bu üçüncü dönemde kooperatifleri ele aldık.

Kooperatifler girişimciliğe, istihdama ve ekonominin güçlendirilmesine destek verecek organizasyon tiplerinden birisi. Yapısı gereği de bunlar arasında dayanışmaya en fazla imkân vereni. Dayanışma özellikle bireysel olarak güçsüz kalacak ekonomik faaliyetlerin, daha güçlü ve sürdürülebilir hale gelebilmesi için önemli.

Kooperatifler kapsayıcı ekonomik kalkınma ve insani gelişmenin yeterince değerlendiremediğimiz önemli bir “enstrümanı”. Raporda en dikkat çekici olan konu sadeleşme ile ilgili. Mevzuatımızda ve uygulamaya yönelik kamu yapılanmamızda önemli bir sadeleşme ihtiyacı görülüyor.

Sadeleşme ile birlikte, serbestleşme de önemli bir gelişme eksenidir. Kooperatiflerin kuruluş alanlarından kendi aralarındaki dayanışmaya ve iş birliğine kadar daha rahat hareket edebilmelerini kolaylaştırmak son yıllarda özellikle “yeni nesil” girişimlerde gördüğümüz enerjiyi artırabilir.

Geçmişten gelen imaj bagajı ve onun yarattığı engellerden de bir şekilde kurtulmamız lazım.

Elbette hazırlanmakta olduğunu bildiğimiz stratejik plan ve eylem planı dahil pek çok alanda kamu otoritesinin yetki ve sorumluluğunda geliştirilecek birçok aksiyon var.

Bununla birlikte başta yeni nesil kooperatifler olmak üzere, kooperatiflerin kendi inisiyatifleri ile atabilecekleri adımları da ihmal etmemeliyiz. Yapılması gerekenleri sadece kamu yönetimi üzerinden konuşmak zaten kooperatif kavramının doğası ile uyumlu değil. Kooperatifler arasındaki iş birlikleri pek çok fırsat potansiyeline işaret ediyor. Satın alma, pazara ulaşım, e-ticaret, lojistik yönetim, marka geliştirme, eğitim, finansal kaynaklara erişim gibi çok temel konular kooperatifler arasında dayanışma sistemleri ile geliştirilebilir.

Biz de önümüzdeki dönemde Girişimcilik Destek Merkezi ile yürüttüğümüz çalışmaları kooperatifleri de kapsayacak şekilde genişletebilmeyi öngörüyoruz.

ActHuman 3. Dönem raportörlüğünü kendisi de kooperatifçiliğin içinde olan Bilgi Üniversitesi Araştırma Görevlisi sevgili Orkun Doğan yaptı. İNGEV ekibinden N. Berk Çoker ve İPM ekibinden Cana Tülüş Türk bütün sürece destek oldular.

Danışma Kurulumuzda kooperatifçiliği çeşitli yönleriyle deneyimlemiş ve incelemiş çok değerli uzmanlar yer aldı. Geniş bir katılımı yapılan çalıştay, çevrim içi ortamda gerçekleşen alt grup çalışmaları ile sonuçlara katkıda bulundu. Hazırlanan taslak rapor çalıştay katılımcılarına gönderilerek katkıları alındı.

Orkun Doğan’a ve emeği geçen bütün arkadaşlara çok teşekkür ediyoruz. Rapor yol haritasının çerçevesini ve yapılabilecekleri sunuyor. Sürecin gelişimi ve devamlılığı için elimizden geleni yapmaya devam edeceğiz.

Sevgi ve saygılarımızla.

VURAL ÇAKIR, İNGEV BAŞKANI

GİRİŞ

Bu Rapor, ActHuman Sosyal Kapsama İnisiyatifinin üçüncü döneminde, daha kapsayıcı bir sosyal politika alanı arayışı amacıyla sosyal dayanışma ekonomilerinin ülkemizdeki kurumsal örgütlenmeleri olan kooperatifleri ele almaktadır. Rapor, İnsani Gelişme Vakfı (İNGEV) ile iş birliği içinde, dayanışma ve ortak akıl çerçevesinde yürütülmüş olan çok paydaşlı bir çalışmaya ve var olan verilere dayanmaktadır.

İNGEV'in, Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi (İPM) ile iş birliği içinde düzenlediği bu çalışmada, sosyal dayanışma ekonomisinin güçlendirilmesi için kooperatif işletmelerin önemi vurgulanmakta, 2016 yılında yürürlüğe giren Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının (SKA) gerçekleştirilmesi yolunda kooperatifleri destekleyerek daha güçlü kooperatifleri yaratmak ve Türkiye'de kooperatifçilik ekonomisini büyütmek için gereken adımlar tartışılmaktadır.

ActHuman'ın üçüncü dönemi¹, önceki çalışma dönemlerinden çok farklı şartlar altında gerçekleşmiştir. Ortak akıl toplantıları, insanlığın yakın zamanda deneyimlemediği büyüklükte bir pandeminin yol açtığı, çok boyutlu krizlerin yaşandığı günlerin şartlarına uygun olarak çevrim içi düzenlenmiştir. Raporun yazıldığı günlerde, COVID-19 pandemisi yeni dalgalar, yeni kayıplar, yeni önlemler olarak tüm dünyayı sarsmaya devam etmektedir. Dünya, aşı çalışmalarını umutla takip etmektedir. Ancak var olan çok boyutlu eşitsizlikler düşünüldüğünde aşılara erişimin nasıl olacağı,

pandeminin ne zaman ve hangi koşullarda kontrol altına alınıp hayatın maskesiz ve mesafesiz akışına döneceği halen belirsizliğini korumaktadır. ActHuman Zirvesi, pandemi sonrası dönemde insanlığı nelerin beklediğine yönelik arayışın sürdüğü bir ortamda, ortak sorunlar karşısında bir araya gelenlere, onların geliştirdiği ortak cevaplara, bu arayışın kurumsal temsilcileri olan kooperatiflere odaklanmıştır.

COVID-19 pandemisi, çok boyutlu küresel bir kriz karşısında hızlı karar alma ve ortak hareket etme anlamında uluslararası örgütlerin kurumsal kapasitelerindeki yetersizliği ve aşınmayı gözler önüne sermektedir. Gelişmiş addedilen ülkelerin pandemi deneyimleri, ekonomik gücün bu boyutta bir sağlık krizi karşısında doğrudan devlet kapasitesine, kurumsal dayanıklılığa tercüme edilemeyeceğini göstermiştir.

Pandemi sürecinde insan hakları çerçevesinde ele alınması gereken alanların, sağlıklı ortamda yaşamanın, temiz suya ve sağlıklı gıdalara erişmenin, sağlık sisteminden yararlanmanın piyasa sistemi içinde herkes için eşit koşullarda mümkün olamadığı gözler önüne serilmiştir. Böylesi kriz dönemlerinde mevcut ekonomik ve siyasi kurumların gündelik sorunları çözmekte ve insani ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kaldığı noktalarda, bireylerin bir araya gelerek, inisiyatifler geliştirerek toplumsal sorunlar karşısında yaratıcı çözümler ortaya koyduğu bilinmektedir.

¹ ActHuman'ın önceki dönemlerinde Oxford Üniversitesi iş birliğinde "Yerel Yönetimlerde Dijital Yönetişim Fırsatları", Suriye Ekonomi Forumu iş birliğinde "Suriyeliler Tarafından Kurulan Şirketler için Potansiyel İyileştirme Alanları" başlıklarına odaklanılmıştır.

Ekonomik ve siyasi krizleri, mevcut sistemlere ve kurumlara yönelik sorgulamaların arttığı, aynı zamanda da toplumsal dayanışma ile yerel inisiyatiflerin güçlendiği dönemler olarak da okumak mümkündür. Dünyanın dört bir yanından farklı örnekler, kooperatiflerin, sürmekte olan pandemi döneminde salgınla mücadele hususunda ve pandeminin yarattığı zorluklar karşısında toplumsal hayatın etkilenmemesi için önemli işlevler üstlendiğini gösteriyor. Kooperatifler bu dönemde, maske ve hijyen ürünleri gibi temel ihtiyaçların üretilip bunlara erişemeyen topluluklara ulaştırılmasında, yerel ihtiyaçların tespit edilerek devlet yardımlarının doğru yerlere yönlendirilmesinde, tedarik zincirlerinin aksamadan çalışmasında ve işsizliğin arttığı koşullarda güvenceli istihdamın korunmasında etkin bir şekilde çalışmaktadırlar.

Mevcut küresel düzenin var ettiği ve çözüm bulamadığı ekonomik, ekolojik ve siyasi krizlerin bir parçası olarak ortaya çıkan pandemi, bu krizlerin toplumlar ve gezegen üzerindeki etkilerini daha da derinleştirerek sürmektedir. Bulunan aşilar yaygınlaşacak olsa da salgının uzun erimli ve farklı alanlardaki etkileri, toplumsal hayatı şekillendirmeye devam etme eğilimindedir. Bu nedenle, pandemi sonrasında da diğer kriz dönemlerine benzer şekilde, toplumsal hayatın zorlaşacağı ama toplumsal dayanışma ilişkilerinin de güçleneceği, ortak sorunlara çözüm arayan kooperatif modellerin çeşitleneceği, yaygınlaşacağı ve büyüyeceği bir dönem olacaktır. ActHuman'ın üçüncü çalışması böyle bir dönemde ulusal düzeyde kooperatifçilik hareketinin paydaşlarını bir araya getirerek güçlü kooperatifçilik için bir tartışma zemini yaratmayı hedeflemiştir.

Kooperatifler yalnızca kriz dönemlerinde ekonomik ve sosyal hayatın dayanıklılığını artıran araçlar değildir, uzun vadede yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması, demokrasinin toplumda yaygınlaşması, güvenceli istihdamın desteklenmesi hususunda önemli roller üstlenmektedirler. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu, 1960'lı yıllardan itibaren kooperatiflerin kalkınmada oynadıkları önemli rolü vurgulayan çok sayıda bildiri yayımlamıştır.

Bunlardan ilki 1968 yılındaki Genel Kurulda alınan “Kooperatiflerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmadaki Rolü” başlığını taşıyan bildiridir². Bu bildirinin uygulanmasına katkıda bulunmak amacıyla BM 1971 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü (FAO) ve Uluslararası Kooperatifler Birliğinin (ICA) de aralarında bulunduğu örgütlerle bir araya gelerek Kooperatiflere Yardım ve Destek Komitesini (COPAC) kurmuştur. BM Genel Kurulu, Uluslararası Kooperatifler Birliğinin (ICA) talebi üzerine 1995 yılından itibaren her yıl temmuz ayının ilk cumartesi gününün Uluslararası Kooperatifler Günü olarak kutlanması kararını almıştır. Bunu, 2001 yılında kooperatiflerin hükümetler tarafından desteklenmesine ilişkin bir kılavuz hazırlanması takip etmiştir³. 2002 yılında ILO da Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin bir Tavsiye Kararı (193 Sayılı Karar) alarak hükümetlerin kooperatifleri desteklerken kooperatiflerin bağımsızlık ve özerkliklerine dikkat etmelerini istemiştir⁴. Tavsiye Kararı, 100'den fazla ülkede kooperatif politikaları ve yasalarının yenilenmesinde esas alınmıştır. Devamında, BM Genel Kurulu, SKA'ya ulaşılmasında kooperatiflerin önemine dikkat çekmek için 2012 yılını “Uluslararası Kooperatifler Yılı” olarak ilan etmiş ve ana temayı, “Kooperatif İşletmeler Daha İyi Bir Dünya Kurar” olarak belirlemiştir (Polat, 2017; 103-108). Bu bağlamda, kooperatiflerin kapsayıcı kalkınmaya, özellikle yoksulluğun azaltılmasına, istihdam yaratılmasına ve sosyal bütünleşmeye katkılarının vurgulanması öngörülmüştür. Kooperatifçiliğin köklü ve gelişmiş olduğu ülkelerin sosyal gelişmişlik düzeyleri, bu temanın bir hedef olmaktan öteye gittiğini ve gerçekleştiğini göstermektedir. Tüm bu gelişmelerin neticesinde, kooperatifçilik hareketine olan ilgi ve merak, son yıllarda küresel ölçekte göz ardı edilemeyecek boyuta erişmiştir.

Son yıllarda dünyada, sosyal dayanışma ekonomilerinin yükselmesine paralel olarak Türkiye'de de kooperatifçilik hareketi küçümsenmeyecek bir ivme kazanmıştır. Tabanda yaşanan hareketlenmenin bir yansıması olarak kamu da kooperatifçilik ile ilgili çeşitli girişimlerde bulunmaktadır.

2 BM Genel Kurul Karar'ında kabul edilen bildirinin metni için bknz: <https://digitallibrary.un.org/record/202590?ln=en>

3 BM raporu ve kılavuz metni için bknz: <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/56/73>

4 ILO 193 Sayılı Karar için bknz: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R193

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından, 2012 yılında yürürlüğe konulan Türkiye Kooperatifçilik Strateji Belgesi ve Eylem Planı kapsamında belirli kurumsal düzenlemeler hayata geçirilmiştir⁵. Kooperatifler hakkında bilgi ve istatistik eksiklerini gidermek amacıyla Kooperatif Bilgi ve Denetim Sistemi Projesi başlatılmıştır. Kooperatifleri mali açıdan desteklemek ve sunulan kamu kaynaklarını koordine etmek amacıyla da “Kooperatifleri Destekleme Programı (Koop-Des)” uygulamaya konmuştur⁶. Bu dönemde yerel yönetimler, yerelde ve kırsal kalkınma alanında yaptıkları çalışmalarda, kooperatiflerle iş birliğine giderek onlara çeşitli imkanlar sunmakta ve yeni kooperatifler kurulmasına aracılık ederek kentsel yönetimde başarılı örnekler geliştirmektedirler.

Bu gelişmelere bağlı olarak, son yıllarda Türkiye’de kooperatifçilik hareketi odağında şu gelişmeler gözlemlenmektedir: i) kooperatifler sayıca artmakta, ii) kooperatif işletmeler bazı sektörlerde önemli aktörler olarak ortaya çıkmakta, iii) farklı faaliyet alanlarında yeni kooperatif türleri kurulmakta, iv) yerel yönetimler ve kooperatifler arasında farklı dayanışma ve iş birliği modelleri gelişmekte, v) giderek daha çok sayıda kadın bir araya gelerek kooperatifleşme yoluna gitmekte, sosyal ve ekonomik açıdan güçlenmekte, vi) tüketiciler doğal, besleyici ve temiz gıdaya adil olarak erişebilmek için kooperatif çatısı altında örgütlenmekte, vii) giderek yaygınlaşan e-ticaret platformlarında kooperatif ürünleri daha çok rağbet görmekte, viii) mesleki ihtiyaçları için bir araya gelen gençler, karar süreçlerine katılabilecekleri iş modelleri ve güvenceli istihdam koşulları yaratmaya çalışırken kooperatifleri bir imkân olarak görmekte, ix) toplumda eşit fırsatlara sahip olmayanlar, yeti farkları olan bireyler, kooperatif kurarak iş birliği içinde sorunlarına yönelik kolektif çözümler üretmekte, x) geleneksel kooperatif modellerinden farklı bir anlayışa, örgütlenmeye ve iş modeline sahip bir kooperatifçilik modeli olan sosyal kooperatifçilik yaygınlaşmakta, xi) kooperatiflerin odağında olduğu ancak farklı girişimleri ve toplulukları da kapsayan sosyal ve dayanışma ekonomisi alanı genişlemektedir.

Burada ifade edilen tüm bu güncel gelişmeler eş zamanlı olarak yaşanmaktadır ancak bu dinamiklere yön veren kooperatif paydaşları arasında ortak bir vizyonun ve koordinasyonun istenilen düzeyde olmadığını da ifade etmek gerekir.

Türkiye’de olumsuz deneyimlerle yüklü bir miras taşıyan, toplumda da bu konudaki bilinç düzeyinin düşüklüğü ve olumsuz algıyla yıpranmış olan kooperatifçilik kavramı son yıllarda yükselme eğilimi göstermektedir. Uzun yıllar kooperatifçiliğin içinde olanlarla yeni kooperatifçiler, kamuyu da harekete geçirerek kooperatif ekonomisini büyütme, kooperatifçilik ilkelerine yansıyan değerleri yaygınlaştırmaya ve yeni başarı hikayeleri yazmaya çaba göstermektedirler.

Bu çalışma kapsamında, kooperatifçilik paydaşlarının katılımıyla, Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin gelişimine ilişkin sorun alanları tespit edilerek gereken adımların neler olduğu tartışılmıştır. Paydaşlarla yapılan toplantılarda belirtilen sorun alanları ve bu alanlara dair sosyal politika önerilerine bu Raporda yer verilmiştir. Çalışmanın sonraki aşamalarında, bu önerilerin yaygınlaştırılması ve kooperatifçilik ekosistemi içinde tartışılarak geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle Raporun, gelecek tartışmalara zemin hazırlayacak ve diğer bileşenleri harekete geçirecek nitelikte, bir başlangıç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

5 2012-2016 yılı Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı için bknz: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/10/20121017M1-1-1.doc>

6 Kooperatiflerin Destek Programı (Koop-Des) hakkında bknz: <https://www.ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/koop-des>

Yöntem

Ön Çalışmalar

Bu çalışma kapsamında, öncelikle Türkiye’de kooperatifçiliğe ilişkin gündem, istatistikler ve kooperatif ekonomisinin büyüklüğünü ortaya koyacak bilgiler derlenmiştir. Bu çerçevede kooperatiflerin yönetiminden sorumlu bakanlıklardan temin edilen güncel verilerden, ulusal ve uluslararası raporlardan yararlanılarak karşılaştırmalı bir analiz ortaya konmuştur.

Bu analizden yola çıkarak ilk aşamada, Türkiye’de kooperatifçilik ekosisteminin bir şeması oluşturulmuştur. Kooperatif ekosistemi oluşturan ögeler olarak şunlar belirlenmiştir: Birim kooperatifler ve ortağı oldukları üst birlikler, kooperatiflerle birlikte sosyal ve dayanışma ekonomisini oluşturan diğer kurumlar, konuyla ilgili çalışma yürüten sivil toplum bileşenleri, akademi, destek ekosistemi içinde yer alan kalkınma ajansları, merkezi ve yerel kamu yönetimi ve uluslararası kuruluşlar

ActHuman III Süreci

Danışma Kurulu Oluşturulması: Kooperatif ekosistemine ilişkin şemada yer alan kurumlar bünyesindeki akademisyen, uzman ve kooperatiflerde yönetici konumundaki kişilerle mülakatlar sonucunda zirvede öncelikle ele alınacak tartışma başlıkları tespit edilmiştir. Zirve öncesinde, kooperatifçilik ekosisteminin farklı bileşenlerinin temsilcilerinden oluşturulan bir “Danışma Kurulu”, toplantı gündemini hazırlamıştır.

İlk Danışma Kurulu Toplantısı: 26 Ağustos 2020 tarihinde, çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir.

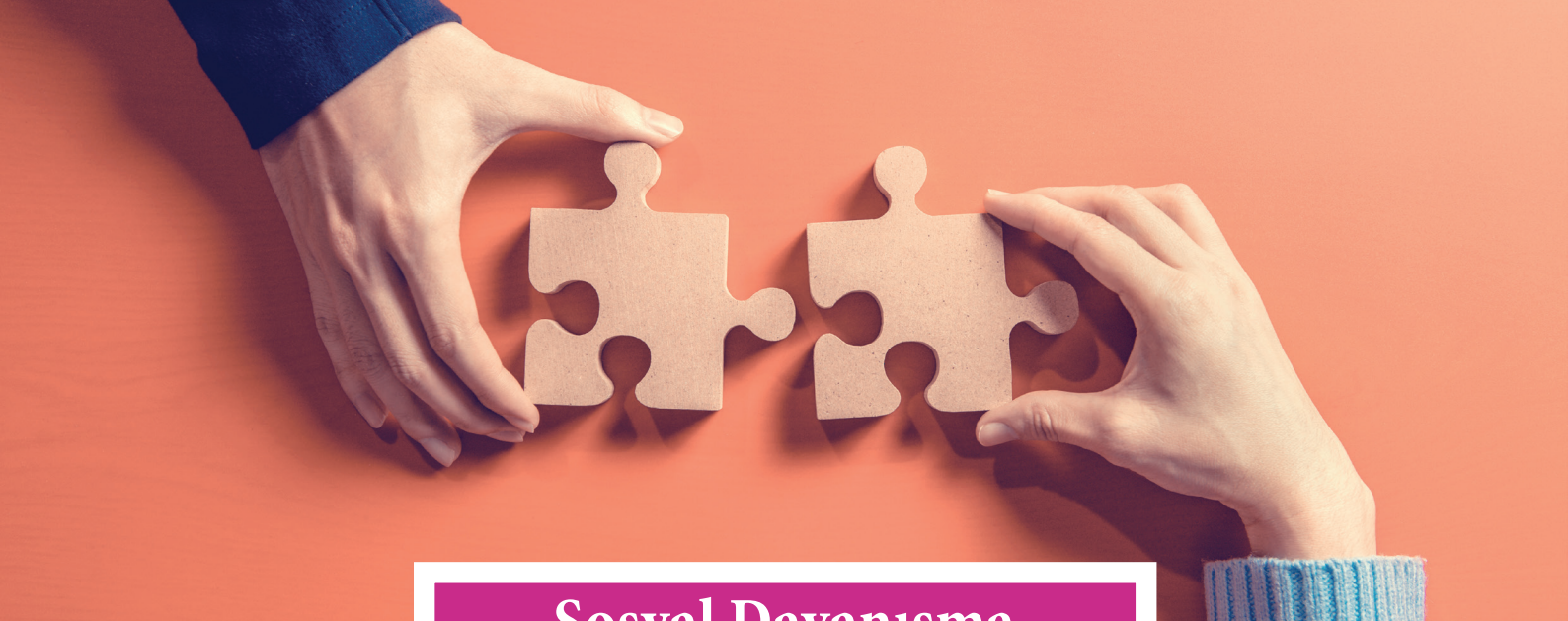
Ön araştırmanın özeti, kooperatif temsilcileri, kamudan, yerel yönetimlerden, sivil toplum kuruluşlarından, uluslararası örgütlerden yaklaşık on beş katılımcıya sunulmuş ve görüşleri alınmıştır.

ActHuman III Çalıştayı

Çalıştay, kooperatifçilik ekosisteminin tüm paydaş temsilcilerinin katıldığı bir etkinlik olarak 15 Ekim 2020 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Çalıştayı ilk oturumunda, tartışmalara zemin sağlamak amacıyla, ön araştırma çalışması ile Danışma Kurulu toplantısının elde edilen görüş ve bulgulara dayanarak hazırlanan sosyal politika metin taslağı katılımcılarla paylaşılmıştır.

İkinci oturumda ise, oluşturulan 8 farklı çalışma grubunda katılımcıların taslak metni tartışmaları sağlanmıştır. Çalıştay sonrasında, katılımcıların görüşleri derlenerek hazırlanan taslak Rapor, geri bildirimlerini almak üzere katılımcılara iletilmiştir. Geri bildirimler de dahil edilerek son şekli verilen Rapor kamuoyu ile paylaşılmıştır.

ACT HUMAN

Sosyal Dayanışma Ekonomileri Üzerine

Sosyal dayanışma ekonomisi, sosyal ve ekonomik amaçlarla ve dayanışma temelli bir yaklaşımla ürün, hizmet ve bilgi üreten, özellikle kooperatifler başta olmak üzere, farklı işletme ve kurumları tanımlayabilmek ve bu kurumların birlikte var ettikleri ekonomik ve sosyal alan(lar)ı ve ilişkileri ifade etmek için kullanılan bir şemsiye kavramdır (Fonteneau, B. ve ark., 2010). Ortaklaşa ve dayanışma içinde hareket eden üreticiler, işçiler, tüketiciler ve yurttaşlar sosyal dayanışma ekonomisinin bileşenleridir. Bu bileşenlerin bir araya geldikleri kooperatifler, hayır kurumları, vakıf ve dernekler sosyal dayanışma ekonomilerinin kurumsal yapısını oluşturmaktadır. Ancak sosyal dayanışma ekonomileri bu geleneksel yapıların ötesinde yardım grupları, alışveriş grupları, tohum takas grupları gibi süreklilik taşımayan ve yasal bir statüye sahip olmayan sosyal ağları da kapsamaktadır.

Sosyal (ve) dayanışma ekonomisi, tanımı gereği ikili bir yapıya sahiptir (Utting, 2016). Sosyal ekonomi, kapitalist sistemi ve onun kural ve kurumlarını tanıyan, ancak öne çıkardığı değerler ve ilişkiler ile sistemin eksiklerini yamamaya, sürdürülemez tarafları onarmaya çalışan bir perspektif sunmaktadır. Bu açıdan kooperatifler, dernekler ve sosyal girişimler gibi gönüllülük temelli topluluk örgütlenmeleri, diğer kamu ve özel sektör işletmeleri ile birlikte faaliyet yürüten, devletin erişemediği, piyasanın etkin işlemediği alanlarda ürün ve hizmet üreten sosyal ekonomi kurumları olarak düşünülebilir.

Dayanışma ekonomileri ise kapitalist sistemin dışında var olagelen çoklu ekonomik sistemlere işaret etmektedir. Kapitalist sistemi var eden ve yeniden üreten ekonomik ve toplumsal güç ilişkilerini dönüştürmeyi hedefleyen bir perspektif sunmaktadır. Rekabete dayalı olmayan üretim ve mücadele ilişkilerini temel alan, sermaye birikimini ve kâr maksimizasyonunu hedeflemeyen, iş yeri demokrasisi, yeniden bölüşüm gibi ilkeleri öne çıkaran farklı ekonomik sistemleri kapsamaktadır (Aykaç, 2018).

Sosyal ve dayanışma ekonomileri bu ikili anlam ve hareketi bir arada taşıyan bir kavramdır. Kavramın kendisi, kapsadığı aktörler, bunların kendi arasındaki ve diğer kurumlarla ilişkileri ülkelerin özgün koşulları içinde kültürel kodlara ve kurumsal altyapıya bağlı olarak farklılaşmaktadır. Sosyal dayanışma ekonomilerine dair farklı yaklaşımlar, aynı zamanda çoğulcu pratikleri ve deneyimleri doğurmakta ve ortak bir amaca işaret etmektedir. Çoğul ekonomik sistemler, toplumsal ve ekolojik amaçları kârın önünde tutarak ve ekonomik faaliyete etik açıdan yaklaşarak demokrasi ve aktif yurttaşlık gibi kavramları ekonomi yönetimi ile ilişkilendirerek toplumun ekonomi üzerine bilgisini artırmayı ve ekonomi üzerindeki kontrolünü yeniden sağlamayı hedeflemektedir. Sosyal ve dayanışma ekonomilerinin temelinde bulunan kooperatiflerin güçlenmesi demokratik değerlerin toplumda yaygınlaşmasını sağlayacaktır⁷.

ACT HUMAN

⁷ Türkiye’de sosyal ve dayanışma ekonomileriyle ilgili gelişmeleri takip etmek için Sosyal Ekonomi internet sayfası önemli bir kaynak sunmaktadır. Bknz. <https://sosyalekonomi.org/>

Şekil 1.

Sosyal ve Dayanışma Ekonomileri

İlkeler:

- Dayanışma
- Eşitlik
- Demokrasi
- Sürdürülebilirlik
- Çoğulculuk

Kaynak: Wahl (2016), Designing Regenerative Cultures;
Walljasper (2015), Müştereklerimiz

YÖNETİCİ ÖZETİ

Güçlü Kooperatifçilik İçin 9 Sosyal Politika Öneri Kümesi Arka Plan

Son yıllarda dünyada, sosyal dayanışma ekonomilerinin yükselişine paralel olarak Türkiye’de de kooperatifçilik hareketi önemli bir ivme kazanmıştır. Önceki dönemlerde deneyimlenenden farklı olarak, kamunun merkezi ve yerel yönetimler düzeyindeki uygulamalarının ötesinde, tabanda da kooperatifçiliğin gelişim ve dönüşümüne yönelik bir hareketlenmenin olduğu gözlemlenmektedir. Bir yanda, kamunun desteği ile kamuya bağımlı bir şekilde kurumsallaşan kır merkezli ve tarım odaklı geleneksel kooperatifçilik modeli, 2000’li yıllarla birlikte Türkiye ekonomisinin ve siyasetinin neoliberal dönüşümü içinde cılız da olsa yeniden şekillenme ve kendine bir rota çizme çabası içindeyken öte yanda da, neoliberal politikaların ve küreselleşmenin ideolojik hegemonyasının sarsıldığı son yıllarda, yükselen toplumsal hareketlerin söylem ve eylem pratiklerinden beslenen, daha kentli bir kooperatifçilik hareketinin şekillenmeye başladığına tanık oluyoruz. Aynı mecralarda, öncelik ve odakları farklı olan bu hareketler, bir sinerji içinde güçlenerek Türkiye kooperatifçiliğinde bir dönüşümü gerçekleştirme potansiyeline sahiptirler.

COVID-19 pandemisinin ortaya çıkardığı ekonomik ve toplumsal kriz durumu ve bunun uzun vadede beklenen olası sonuçları, sosyal dayanışma ekonomi bileşenleriyle kooperatifler için yeni riskler ve tehditler ortaya çıkartmakla birlikte, toplumsal dayanışma alanının genişlemesi ve kooperatif modellerinin sesinin yükselmesi adına önemli imkanlar da sunmaktadır. Kooperatiflerin pandemiden ve tetiklediği çok yönlü krizlerden güçlenerek çıkabilmeleri birim kooperatifler düzeyinde ve diğer sosyal dayanışma ekonomisi bileşenleri ile dayanışmayı ve örgütlenmeyi artırmalarına bağlıdır. Kooperatif üst örgütlenmeleri, kooperatiflerin bu süreçte

karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik tüm kooperatifçilik destek ekosistemindeki paydaşlara yönelik talep ve öneriler geliştirmelidir.

Kooperatiflerin kendi dışında bir finansal destekçiye (bakanlık, yerel yönetim veya başka bir finansal kaynak) bağımlı olmadan, krizlere daha dayanıklı ve istikrarlı işletme yapıları geliştirebilmeleri için:

i) idari yapılarının, ii) kooperatifçilikle ilgili mevzuatın ve iii) politika kümesinin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu konudaki tespit ve öneriler, kalkınma alanında çalışan ulusal ve uluslararası kurumlar, kooperatif yöneticileri, akademisyenler ve kamu bürokratları tarafından öteden beri gündeme getirilmektedir (Mülayim, 2019; Güreşçi ve Gönc, 2017, Eylem Planı, 2012). Ancak bugüne kadar yapılan çalışmalar, öneri ve/veya planlar, bütüncül ve kapsayıcı bir yaklaşımla yürütülemediği için uzun vadeli bir vizyon oluşturulamamıştır. Kooperatifçiliğin uzun erimli sorunlarına müdahale edebilmek için, katılımcı bir yöntemle hazırlanan “2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı”nın uygulama dönemi, Değerlendirme ve Yönlendirme Komitesi (DYK) tarafından Mayıs 2017’de kapatılmıştır. Komitenin hazırladığı 2015 tarihli izleme raporunda eylem planında kararlaştırılan 7 stratejik hedefe yönelik olarak tasarlanan 36 faaliyet ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuş, eksikler tespit edilmiştir. İzleme raporunda belirtilen stratejik hedefler ve faaliyetler açısından tanımlanan performans göstergeleri incelendiğinde, uygulama döneminin sona ermesi itibarıyla bugüne kadar bu alanlarda bir ilerlemenin kaydedilmediği gözükmektedir. Öte yandan, DYK’nın Mayıs 2017’de aldığı karar doğrultusunda, 2019-2023 dönemini kapsayacak yeni bir strateji ve eylem planı hazırlığına başlanmıştır.

Türkiye’de kooperatifçilik hareketi yeni bir aşamaya gelmiştir. Bu aşamaya geçerken son yıllarda artan ilgi ve merakı, yeni bir kooperatifçilik vizyonu ile yönlendirmekte yarar vardır. Önümüzde, hem geleneksel kooperatif işletmelerinin kapasitelerinin geliştirilmesi, hem de daha sürdürülebilir ve dirençli kooperatif modellerinin uygulamaya konması için fırsatlar vardır. Bunun için, kooperatifçilik alanındaki politikaların, kooperatifçilik ekosisteminin çalışmalarının ve kooperatifler arası örgütlenme yapısının yeniden ele alınmasında ve değişimin teşvik edilmesinde yarar vardır.

Çalışmanın Amacı

İNGEV’in öncülüğünde gerçekleşen “ActHuman” çalışması, pandemi sonrası dönem için, daha iyi bir dünya kurulmasına katkı sağlayacak kooperatif modellerini ortaya koyacak ve sürdürülebilir kılacak ortamın yaratılmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda, İPM iş birliği ile İNGEV, kooperatifçilik alanına ilgi gösteren, bizzat uygulama içinde yer alan, araştırma yapan, politika tasarlayan farklı paydaşları, pandemi döneminin kaygı ve belirsizlik atmosferinde, bir çalıştay düzenleyerek 15 Ekim 2020’de dijital ortamda bir araya getirmiştir.

Söz konusu çalıştayda, paydaşların oluşturduğu çalışma grupları şu iki temel konuyu ele alarak bir dizi görüş ve öneri vermişlerdir: i) kooperatifçilikle ilgili sorun alanlarının (finansal sürdürülebilirlik, eğitim, değer zincirleri, örgütlenme vb.) belirlenmesi ve ii) tespit edilen sorunlara yönelik sosyal politika önerileri. Ayrıca, pandeminin kooperatifler üzerindeki etkileri de tartışılmış ve bu çerçevede bazı öneriler ortaya konmuştur. Çalıştayda ortaya konan görüş ve öneriler, bu Raporda yer verilen sosyal politika önerilerinin temelini oluşturmaktadır.

Öneri alanı 1. COVID-19 Etkisi ve Kooperatifler

Pandemi ile mücadele kapsamında getirilen önlem ve kısıtlamalar, farklı sektörlerdeki birçok işletmeyi etkilediği gibi kooperatifleri de olumsuz etkilemiştir. Hareketlilik kısıtlamaları, tedarik zinciri ve ödemelerle ilgili aksamalar kooperatiflerin finansal açıdan zorlanmasına yol açmıştır.

1.1. Pandeminin kooperatifler açısından etkilerinin ölçülebilmesi, kriz karşısında kooperatif işletmelerin diğer işletmelerden farklı olarak nasıl bir süreç yaşadığının anlaşılması amacıyla bir sektör raporu hazırlanmalıdır. Farklı sektörlerde faaliyet gösteren kooperatiflerin

karşılaştıkları zorluklar tespit edilerek bunlara yönelik öneriler geliştirilmelidir.

1.2. Sektör raporunun bulgularına göre, kooperatiflere özgü finansal destek mekanizmaları tasarlanarak vakit kaybetmeden hayata geçirilmelidir. Destek mekanizmalarının yanında, kooperatiflerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması adına düzenlemelere ve bütçe desteğine ihtiyaç vardır. Kredi borçlarını ödemekte zorlanan kooperatifler için, devlet belirli kriterler tanımlayarak borçları yeniden yapılandırılmalı ve bu durumda olan kooperatifler için sicil affı çıkartılmalıdır.

Öneri Alanı 2. Yeni Kooperatifçilik Mevzuatı

Kooperatiflerin toplumsal hayatta ve kalkınma ekseninde etkinliklerinin artırılabilmesi için mevzuatın yeniden yapılandırılmasına, gelişmelerinin kolaylaştırılması için de ilgili yasa ve yönetmeliklerde sadeleştirmeye ihtiyaç duyulduğu uzun süredir dile getirilmektedir. İlgili kamu bürokrasisinde yapılacak bu yenilik ve değişimler, bu sektörde daha etkin bir yönetimi ve denetimi mümkün kılacaktır.

2.1. Kooperatifçilik mevzuatı, uluslararası esaslar ve mevcut ihtiyaçlar çerçevesinde ve çağdaş yönetim ilkelerini sağlayacak şekilde, tüm paydaşların temsil edildiği, katılımcı bir yöntemle ele alınmalı, sadeleştirilmeli ve geliştirilmelidir.

2.2. Türkiye’de sosyal kooperatifçiliğin yaygınlaştırılması ve mevzuatının oluşturulması kapsamında bakanlık ve kooperatifçilik paydaşları tarafından yürütülen çalışmalar değerlendirilerek sosyal kooperatif tanımı netleştirilmeli ve sosyal kooperatifler yasal mevzuat kapsamında tanınmalıdır.

2.3. Kooperatiflerin sürdürülebilirliği, ortakların çıkarı ve kamu yararı adına çok önemli olan iç (ortak), üst (birlik) ve dış (kamu-bağımsız) denetim sistemleri yeniden ele alınmalıdır. Daha etkin bir denetim sistemi için mevzuat düzenlemelerine gidilmelidir.

2.4. Özellikle sosyal kooperatifleri içerecek şekilde, belirli kooperatif türleri için vergi

muafiyetleri ve istisnaları objektif kriterler ve koşullar kapsamında genişletilmeli ve düşük sermayeli kooperatiflerin yararlanabilmesi için artan oranlı vergilendirme esasına geçilmelidir.

Öneri Alanı 3. Kooperatiflere Özgü Finansal Destek Araçları

Türkiye’de kooperatif işletmelerin ve kooperatiflere ortak olan bireylerin sayısı önemli bir kooperatif sektörünün varlığına işaret etmektedir. Ancak kooperatif işletmelerin sermaye büyüklükleri incelendiğinde Türkiye’de kooperatiflerin genel olarak küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluştuğu ve kooperatif ekonomisinin diğer ülkelere göre yeterince büyük olmadığı dikkat çekmektedir. Kooperatif ekonomisinin büyümesi için kooperatif işletmelerin ekonomik açıdan güçlendirilmesine ve finansal sürdürülebilirlik anlamında desteklenmesine ihtiyaç vardır. Bu açıdan kooperatiflerin finansal kapasitelerinin artırılmasına ve kooperatif destek ekosisteminin yeniden kurgulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

3.1. Mevcut kooperatiflerin öz sermayelerini, yeni kurulacakların da kuruluş sermayelerini artırmalarına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Ortaklık paylarının artırılması, kitlesel fonlama gibi bağımlılık ilişkisi yaratmayacak farklı bağış sistemleri, kamu kurumlarınca oluşturulacak kooperatif finansman fonları ve benzeri yollarla kooperatiflerin öz sermayesi artırılmalıdır.

3.2. Kooperatiflerin finans piyasasına erişimlerini artırabilmek amacıyla yönetimlerinde kooperatiflerin temsil edileceği kooperatif bankaları ve kredi birlikleri kurulmalı, geleneksel finans kanallarına alternatif araçlar Türkiye’nin özgün koşullarına ve kooperatiflerin ihtiyaçlarına göre tasarlanmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

3.3. Kooperatiflerin her türlü finansman kaynak ve fırsatlarından haberdar olmaları için bir veri bankası ve platform kurulmalıdır. Bu platform, kooperatif yönetici ve çalışanlarının finansal okuryazarlık düzeyini artırma amacına da hizmet edebilir.

Öneri Alanı 4. Değer Zincirlerinde Daha Etkin Kooperatifler

Kooperatif ekonomisinin gelişmesi ve kooperatif işletmelerin etkinliklerinin artırılması, kooperatiflerin faaliyet yürüttüğü değer zincirlerinde daha rekabetçi olabilmelerine ve

toplumun kooperatiflerin sağladıkları ürün ve hizmetlerine yönelik ilgi ve talebinin artmasına bağlıdır. Bu açıdan kooperatifçilik destek ekosistemi, kooperatif ürünlerinin tanınırlığını artırma yönünde faaliyette bulunmalıdır. Kooperatiflerin satış ve pazarlama alt yapılarının güçlendirilmesi ve kooperatif ortaklarının işletme ve yönetim becerilerinin artırılması hedeflenmelidir. Ayrıca kooperatifler arası dayanışma ve kurulacak iş birlikleri, kooperatifleri diğer işletmeler ile rekabette güçlendiren en önemli unsurdur.

4.1. Kooperatifler, ürettikleri ürün ve hizmetler için ihtiyaç duydukları ham maddeleri ve hizmetleri kooperatif sistemi içinden sağlamayı hedeflemelidir. Kooperatifler arası ticareti özendirecek yasal düzenlemelerle kooperatiflerin ürün ve hizmetlerine yönelik bölgesel ve ulusal envanter çalışmaları, kooperatifler arası tedarik zincirlerinin kurulmasını kolaylaştıracaktır. Üst örgütlere katılmamış, bireysel olarak faaliyet gösteren ve pazarlama sorunları bulunan birim kooperatiflerin ekonomik bakımdan ölçek büyüklüğüne ulaşmalarını sağlamak amacıyla yerel ve bölgesel düzeylerde ürün bazında ihtisas örgütleri kurmalarına ilgili bakanlıklar tarafından destek verilmelidir.

4.2. Kooperatiflerin ürettiği ürün ve hizmetler için, üretim kriter ve standartları belirlenerek “Kooperatif Ürün Sertifikası”nın geliştirilmesi ve yönetimi için çalışmalar yapılmalıdır. Kooperatiflerin pazar paylarının artırılması için yerel ve yöresel ürünlere dönük yapılan düzenlemelere benzer şekilde, kooperatif ürünlerine de perakende satış noktalarında raf ayırma zorunluluğu getirilmelidir.

4.3. Kooperatifler, coğrafi işaretli ürünlerin tescil, denetim ve markalaştırma çalışmalarına daha aktif bir şekilde katılmalıdır. Özellikle tarımsal ürünler için menşe coğrafi işaretli ürünlerin üretimi ve pazarlanmasında çok paydaşlı kooperatif modelleri teşvik edilmelidir.

4.4. Kooperatiflerin pazarlama kapasitesinin artırılması amacıyla, ürün ve marka geliştirme, e-ticaret ve ihracatla ilgili konularda paydaşlar için eğitim programları düzenlenmelidir. Bu çabalara, ulusal düzeyde tanınırlığı artıracak çeşitli etkinlik ve kampanyaların düzenlenmesi yoluyla katkıda bulunulmalıdır.

Öneri 5. Kooperatifçilik İstatistikleri ve Kooperatifçilik Araştırma ve Eğitim Merkezi

Kooperatiflere yönelik gözetim, denetim ve uygulama hizmetlerinin etkinleştirilmesi, kooperatifçilik hakkında daha çok araştırma ve çalışmanın yapılabilmesi için kooperatiflere ilişkin uluslararası standartlara uygun, kapsamlı ve düzenli istatistiki verilerin üretilmesi yaşamsal önem taşımaktadır. “2019-2023 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” kapsamında bu alanda başlatılan çalışmalara hız verilerek kooperatiflerin ekonomiye katkısının ölçülmesine imkân sağlayacak veriler derlenmeli ve açık kaynak olarak kamuoyuna sunulmalıdır.

5.1. Kooperatiflerin yaygınlığını ve ekonomik büyüklüğünü daha net bir şekilde değerlendirebilmek için kayıtlı olan kooperatifler içinde aktif olanları tespit edilerek tasfiye ve terkin kooperatifler istatistiklerden düşülmelidir. Kooperatif verileri düzenli olarak derlenerek türlerine ve faaliyet gösterdikleri sektörler göre toplam sayı, ortaklık sayıları, istihdam ve yıllık ciro gibi göstergeler uluslararası istatistiki standartlarda hazırlanarak farklı formatlarda kamuoyuna sunulmalıdır.

5.2. Dünyada var olan kooperatif araştırma ve eğitim merkezlerinin yapısını inceleyerek Türkiye’de konu üzerindeki çalışmaları bir araya getirip arşivleyecek, yeni çalışmalara yön verecek ve kooperatifçiliğin ihtiyaçlarına dönük eğitimler tasarlayıp uygulayacak özerk bir araştırma ve eğitim merkezi kurulmalıdır.

Öneri 6. Kooperatifler için Eğitim ve Kapasite Geliştirme Programları

Bir kooperatifin başarısı, sistemli, düzenli, şeffaf, hesap verebilir bir idareye ve kurum içi uygulamaların tüm ortaklarca bilinir ve uygulanabilir olmasına yani bir ortaklaşmaya ve kurum kültürüne bağlıdır. Türkiye’deki kooperatiflerde ise kurum kültürünün eksikliği, önemli bir olumsuzluk olarak ele alınmalıdır. Kooperatiflerin başarısının, büyük oranda insan gücüne, kurucularının, üyelerinin ve çalışanlarının bilgi ve becerisine dayanması sebebiyle, özellikle bu kişilerin bağlı bulundukları kooperatifin amaçlarına yönelik olarak çalışmaları ve bu konuda gerekli yeti, bilgi ve beceriye sahip olmaları bir kooperatifin başarısının anahtarlarından biri olmaktadır. Kooperatifçilik destek ekosistemi içinde yürütülen eğitim faaliyetleri ve kapasite geliştirme programları bu açıdan önemlidir.

6.1. Kooperatifçilik eğitimi düzenleyen ilgili bakanlıklar, kalkınma ajansları, uluslararası örgütler, sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve eğitim kooperatifleri bir araya gelerek bugüne kadaryürüttükleri eğitim programları ve kursların etkilerini ve eksiklerini değerlendirmelidir. Yapılacak etki analizi çalışmaları sonuçlarına göre bir ihtiyaç analizi ortaya konarak eşgüdüm içinde kapsamlı bir “Kooperatifçilik Eğitim Stratejisi” belirlenmesinde yarar vardır.

6.2. Kamu, eğitim merkezleri oluşturma, eğitim materyali geliştirme, kamu politikalarıyla ilgili düzenli eğitim verebilecek birimlerin oluşturulması ve ilgili tüm bakanlıklardan teknik personelin eşgüdümlü biçimde kooperatiflere sunulması gibi konularda sorumluluk almalıdır.

6.3. Demokrasi kültürü, yerellik, dayanışma gibi konuların ilk öğretimden başlayarak derslere entegre edilmesi, uzun vadede kooperatifçiliğin toplumda kabul görmesini ve yaygınlaşmasını destekleyecektir. Bu açıdan, kooperatifçilik bir ders olarak örgün eğitim müfredatına alınmalıdır.

Öneri 7. Toplumda Kooperatifçilik Bilinç Düzeyinin Artırılması

Türkiye’de kooperatifçiliğin gelişimi önündeki engellerin başında, köklü bir kooperatifçilik geleneğine rağmen toplumda kooperatiflerle ilgili bilinç düzeyinin, kooperatif kavram ve işletme modelinin bilinirliğinin diğer ticaret şirketi türlerine göre düşük seviyelerde olması gelmektedir. Üstelik, bazı kooperatif türlerine yönelik göz ardı edilemeyecek ölçüde ve yaygın olumsuz bir imaj da söz konusudur.

7.1. Kamuoyu gözünde kooperatifçiliğin bilinirliğini artırmak ve kooperatif kavramını yaygınlaştırmak için tüm paydaşlarla birlikte bir imaj çalışması yapılmalıdır.

7.2. Farklı sektörlerde faaliyet yürüten ve belirlenen nesnel kriterlere göre örnek teşkil eden kooperatifler seçilerek kendilerini anlatmaları sağlanmalıdır. Yerel ekonomi ve istihdama katkıları gerçek örneklerle ve somut verilere dayanarak verilmelidir.

7.3. Kooperatif ürünlerinin tanıtımı daha yaygın bir şekilde yapılmalı; kooperatiflerin üretim sürecinde dikkate aldığı değerler, üretim aşamaları tanıtım filmleri ile işlenmelidir. Kooperatif ürünlerinin perakende kanalları içinde daha yaygın yer almasına yönelik kampanyalar yapılmalı ve yasal düzenlemelere yönelik talep oluşturulmalıdır.

Öneri 8. Kooperatif Üst Örgütlenmeleri ve Sosyal Dayanışma Ekonomisi Bileşenleri Arası Ortaklıklar

Türkiye’de kooperatiflere yönelik eğitim, finansman, denetim, danışmanlık, teknik ve yasal destek sunumunun yetersiz kalmasının en önemli nedenlerinden biri kooperatif üst örgütlenmelerinin idari ve finansal açıdan kapasitelerinin yetersiz olmasıdır. Birim kooperatiflerin üst örgütlenmelere katılımının düşük olması bu durumun önemli bir nedeni aynı anda da bir sonucudur. Kooperatif birliklerinin yıllık eylem planları, performans göstergeleri ve izleme mekanizmaları bulunmamaktadır. Daha güçlü kooperatifler için kooperatif üst örgütlenme yapısı yeniden yapılandırılmalı ve destekleyici mekanizmalar ile üst örgütlenmeler etkinleştirilmelidir.

8.1. Birim kooperatifler, faaliyet gösterdikleri sektörlerde önce bölge birliklerinde ve sonra da sektörel merkez birliklerinde örgütlenmelidir. Sektörel merkez birliklerinde ekonomik faaliyet alanlarına göre alt komisyonlar kurulabilir. Tüm sektörel merkez birliklerinin oluşturacağı ulusal birliğin (mevcut durumda Türkiye Milli Kooperatifler Birliği) sektörel birliklerin tek başlarına yapamadıkları işlere (eğitim, denetim, uluslararası ilişkiler, hükümetlerle yasal çalışma yapılması, vb.) yoğunlaşması sağlanmalıdır.

8.2. Bölgesel ölçekte, kümelenmelere gidilerek girdi temini, lojistik, depolama gibi konularda, bir koordinasyon içinde ortak hareket edilebilir. Yerel ölçekte ise döngüsel ekonomik modellerin geliştirilmesi amacıyla, kooperatifler ve diğer sosyal dayanışma ekonomisi bileşenleri arasında bir tedarik sisteminin kurulması hedeflenmelidir.

8.3. Yerel düzeyde, sendikalar, meslek odaları, sivil toplum örgütleri gibi diğer sosyal dayanışma ekonomisi bileşenleri ile kooperatifler bir platform kurarak farklı alanlardaki deneyim ve birikimleri ortaklaştırabilir. Bu platformun ortak gündemler oluşturması ve ortak projeler

geliştirmesi yerel ekonomiyi desteklemek ve yerel sorunlara çözüm geliştirmek için yararlı olacaktır.

Öneri 9. Kooperatifler ve Yerel Yönetimler Arasında İş Birlikleri

Son yıllarda, yerel yönetimlerin kooperatifçilik alanındaki çalışma ve destekleri, kooperatifçiliğin toplum gündemine girişinde etkili olmaktadır. Yerel yönetimlerle kooperatifler arasında kurulan dayanışma ilişkisi, kooperatif ekonomisinin gelişmesi açısından önemli bir kaldıraç işlevi görmektedir. Ancak bu ilişkinin kooperatiflerin özerkliği ve bağımlı gelişimi açısından belirli riskleri barındırdığını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu açıdan yerel yönetimlerin destekleme uygulamalarını, objektif kriterlere dayandırarak ve tüm kooperatiflere eşit mesafede durarak tasarımları önemlidir. Bu açıdan yerel yönetimlerle kooperatiflerin arasında kurulacak etik ve ilkeli iş birliği, sosyal dayanışma ekonomisinin güçlenmesi ve kooperatiflerin desteklenmesi açısından önemli fırsatlar sunabilir.

9.1. Yerel yönetimlerle kooperatifler arasındaki ilişki hiyerarşik olmamalı ve bir bağımlılık temelinde kurulmamalıdır. Yerel yönetimler kooperatiflerle, yerelde ihtiyaçların tespiti ve karşılanması, yerel ekonominin desteklenmesi, istihdamın artırılması ve üretimin desteklenmesi için birlikte çalışmalıdır.

9.2. Belediyelerin, kooperatiflerin pazarlama konusunda yaşadığı zorlukları gidermek ve tüketiciyle buluşturmak amacıyla kentin merkezi yerlerinde satış noktaları kurmalarında yarar vardır. Belediyeler, kooperatiflere ürünlerini pazarlamak için gerekli işlemlerde (izin alma, ürün işleme, paketleme, depolama, lojistik vb.) de yardımcı ve yönlendirici olabilirler.

9.3. Yerel yönetimlerin, altyapı ve lojistik konusunda kooperatiflere sağladığı destekler özellikle düşük sermaye ile kurulan kooperatifler için önemli bir destektir. Tarımsal üretime dönük faaliyetler için, belediyeler, mülkiyetlerinde olan tarıma elverişli arazileri de kooperatiflere tesis edilebilir. Kentlerde kooperatiflerin bir araya gelebileceği, faaliyetlerini yürütebileceği, ortak etkinlikler düzenleyebileceği kalıcı mekanların yaratılması ve uygun altyapının kurulması konusunda da belediyeler görev üstlenebilirler.

İstatistiklerle Dünyada, Avrupa'da ve Türkiye'de Kooperatif Ekonomisi

Dünyada Kooperatifler

Kooperatiflerin, ülkeler arasında farklı yasal statüleri olmasının yanı sıra ülkelerin farklı veri derleme yöntemlerini tercih etmesi, küresel olarak kooperatif ekonomisinin büyüklüğünü tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır. Son yıllarda Uluslararası Kooperatifler Birliği Tanıtım ve Geliştirme Komitesinin (COPAC) doğru, tutarlı, güvenilir ve karşılaştırılabilir kooperatifçilik istatistikleri üretilmesi, verilerin kalite ve erişilebilirliğinin artırılmasına yönelik çalışmaları sonucunda küresel ölçekte kooperatif ekonomisine yönelik daha iyi tahminler yapılabilmektedir.

2014 yılında, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı, bir kooperatif bankası olan Rabobank'ın desteği ile 145 ülkeden kooperatif verilerini derleyerek küresel ölçekte kooperatiflerin etkisini ve oluşturdukları ekonomik büyüklüğü ilk kez ortaya koymuştur⁸.

2014 tarihli bu çalışmaya göre;

- Dünya genelinde, 1 milyar ortak ve yararlanıcıya hitap eden 2,6 milyon kooperatif işletme bulunmaktadır.
- Kooperatiflere ait 770 bin ofis ve satış yerinde 12,6 milyon kişi istihdam edilmektedir⁹.
- Kooperatiflerin sahip olduğu 20 trilyon ABD dolarlık varlığa karşılık, yıllık 3 trilyon ABD doları kazanç yaratılmaktadır.

Söz konusu çalışmada, bir ülkenin nüfusuna ve ekonomisine oranla kooperatifçiliğin gelişmişlik düzeyini ölçebilmek ve ülkeler arası karşılaştırma yapabilmek amacıyla üç gösterge kullanılmıştır: i) Kooperatif Ortaklığı (toplam ortak sayısı / toplam nüfus), ii) Kooperatif İstihdamı (kooperatiflerde çalışan nüfus / toplam nüfus) ve iii) Kooperatif Ekonomisi (kooperatiflerin toplum yıllık cirosu / ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası). Bu göstergelere göre ilk 10 ülke sıralaması Tablo 2' de verilmektedir. Çizelgede görüldüğü gibi Avrupa dışından ilk 10'a Yeni Zelanda ve 3 küçük ülke girmiştir: Dominik, Kıbrıs ve Malta. Yeni Zelanda, kooperatiflerin istihdam ve değer yaratma açısından ekonomik hayatta etkinliğinin en çok olduğu ülke olarak öne çıkmaktadır¹⁰.

8 Grace, D. (2014). Measuring the Size and Scope of the Cooperative Economy: Results of the 2014. Global Census on Co-operatives.

9 Uluslararası Endüstri, Sanat ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü (CICOPA) 2017 yılında 156 ülkenin verilerini derlemiş ve bahsi geçen çalışmadan farklı bir metodolojiye başvurarak küresel ölçekte kooperatiflerin istihdam istatistiklerini derlemiştir. Bu çalışmaya göre dünya genelinde yaklaşık 280 milyon insan, yani dünya nüfusunun %10'una yakını, kooperatiflerle ilişkili olarak istihdam ediliyorlar. Bu istihdam yapısı içinde, 16 milyon kişi kooperatif çalışanı, 11 milyon kişi ise işçi kooperatifleri ortağı olmak üzere toplam 27 milyon kişi doğrudan kooperatiflerde istihdam ediliyor. CICOPA raporunda başvuru istihdam türü tanımları ve metodoloji için bkzn: <https://www.cicopa.coop/publications/second-global-report-on-cooperatives-and-employment/>

10 Yukarıdaki listede yer alan ülkelerin 8'i, temel insani ihtiyaçlar, fırsatlar ve bilgiye erişim gibi alanlarda 54 değişkenin derlenmesi ile hazırlanan Sosyal İlerleme Endeksi skorlarına göre de en iyi 10 ülke arasındadır. (age, 4)

Tablo 1.

Bölgelere Göre Kooperatif Ekonomisinin Büyüklüğü ve Etkisi

BÖLGE	Kooperatif Sayısı	Ortak/Yararlanıcı Sayısı	Kooperatif Ortaklığı	Çalışan Sayısı	Kooperatif İstihdamı	Toplam Varlıklar (Milyon \$)	Yıllık Ciro (Milyon \$)	Kooperatif Ekonomisi
Afrika - Sahara Altı	85.260	18.509.605	%2,7	10.914	%0,00	10.847	852	%0,08
Asya	1.933.299	484.105.695	%12,7	4.306.521	%0,11	3.847.329	653.629	%3,25
Karayipler	1.049	3.583.511	%12,9	54.569	%0,20	5.935	183	%0,13
Avrupa	356.380	368.006.463	%45,6	5.248.852	%0,65	11.688.165	1.482.482	%7,08
Latin Amerika	42.765	44.179.104	%7,8	816.122	%0,14	83.887	18.360	%0,33
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	162.779	4.537.084	%1,6	37.714	%0,01	31.682	3.619	%0,27
Kuzey Amerika	31.078	134.725.891	%38,6	1.675.778	%0,48	3.825.837	744.228	%4,12
Okyanusya	1.988	14.142.814	%37,8	460.278	%1,23	113.747	59.543	%3,46
Küresel Kooperatif Ekonomisi	2.614.598	1.071.790.167	%16,3	12.610.748	%0,19	19.607.428	2.962.896	%4,30

Tablo 2.

Üç Göstergeye Göre İlk 10 Ülke Sıralaması

Sıra	Kooperatif Ortaklığı	Kooperatif İstihdamı	Kooperatif Ekonomisi
1	Fransa	Yeni Zelanda	Yeni Zelanda
2	Finlandiya	İsviçre	Hollanda
3	İsviçre	İtalya	Fransa
4	Avusturya	Fransa	Finlandiya
5	Dominik	Malta	Luxemburg
6	Hollanda	Finlandiya	Almanya
7	İrlanda	Almanya	İrlanda
8	Almanya	Hollanda	İtalya
9	Kıbrıs	İspanya	Danimarka
10	Avustralya	Norveç	Polonya

ICA ve Avrupa Kooperatifler ve Sosyal İşletmeler Araştırma Enstitüsü (Euricse) kooperatif ekonomisinin gelişimini takip etmek ve ulusal, bölgesel ve küresel ekonomilere etkilerini ölçümlemek amacıyla her sene World Cooperative Monitor raporunu yayımlamaktadır¹¹. Raporda iş hacimlerine göre dünyanın en büyük 300 kooperatifinin verileri paylaşılmaktadır. 2019 yılı raporunda incelenen en büyük 300 kooperatifin 159'u Avrupadan, 100'ü (Kuzey ve Güney) Amerika'dan ve 41'i Asya-Pasifik bölgesindedir. En büyük 300 kooperatifin faaliyet alanları incelendiğinde ise Sigortacılık (117), Tarım ve Gıda Endüstrisi (95) ve Toptan ve Perakende Ticaret (53) sektörleri ön plana çıkmaktadır.

Avrupa'da Kooperatifler

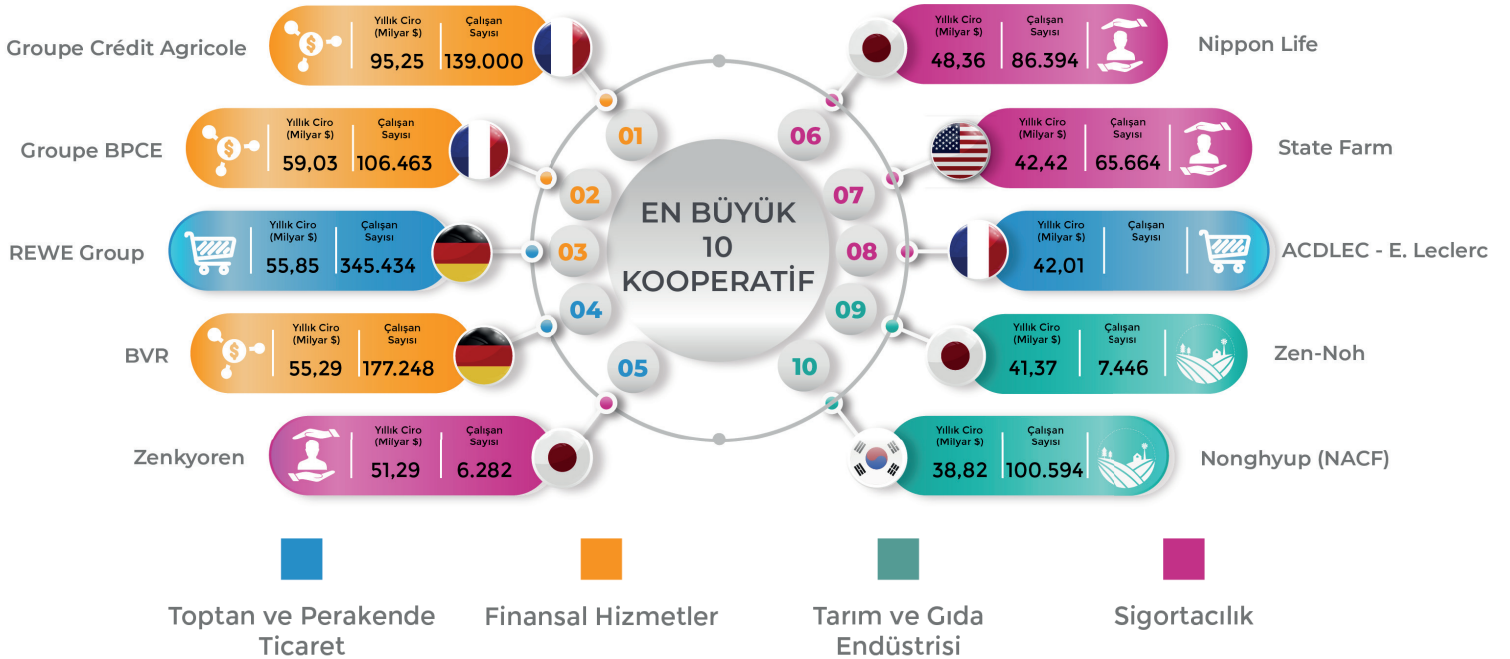
Avrupa Kooperatiflerinin yayınladığı güncel rapor (EuroCoop, 2015) Avrupada kooperatif ekonomisinin büyüklüğüne ilişkin verileri kapsamaktadır. Özellikle 2008 Ekonomik Krizini takip eden süreçte kooperatifçiliğe olan ilginin arttığını kooperatif sayıları ile ortak sayılarındaki artıştan görmek mümkün olmaktadır.

Rapora göre, Avrupa nüfusunun %17'sinden fazlası herhangi bir kooperatifin ortağıdır. Kooperatif işletmeler Avrupa çapında 4,5 milyona yakın istihdam sağlamaktadır. 2015 yılı itibarıyla bu kooperatiflerin oluşturduğu toplam ekonomik büyüklük (yıllık ciroların toplamı) 1 trilyon avroya ulaşmıştır.

Raporda kooperatif sayıları, ortak sayıları, istihdam ve yıllık ciro verilerine göre, Türkiye dahil ülkeler karşılaştırılmıştır. Türkiye kooperatif sayılarına göre İtalya'dan sonra en çok kooperatife sahip olan ikinci ülkeyken ortak sayıları, kooperatif işletmelerde çalışan işçi sayıları ve kooperatif işletmelerin toplam yıllık ciroları üzerinden yapılan sıralamalarda gerilere düşmektedir. Avrupada kooperatif sayıları açısından kooperatifler imalat, hizmetler ve tarım sektörleri arasında dengeli bir şekilde dağılmışken bankacılık sektöründeki kooperatifler ortak-yararlanıcı sayıları ile ön plana çıkmaktadır. Yıllık ciro açısından ise tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatifler yıllık 347 milyar avroluk cirolarıyla ön sırada gelmektedir. En büyük birim kooperatifler Almanya ve Fransa'da faaliyet gösteren perakende ve tarım kredi kooperatifleridir.

Şekil 2.

En Büyük 10 Kooperatif

Kaynak: World Cooperative Monitor (2019)

11 Bahsi geçen çalışma, ICA'nın hazırladığı, dünya genelinde en büyük 300 kooperatifin verilerinin paylaşıldığı ve ilki 2005 yılında yayımlanan Global 300 adlı çalışmanın genişletilmiş ölçeğe devamıdır. World Cooperative Monitor raporu 2012 yılından bu yana her sene yayımlanmaktadır. 2017 yılı finansal verilerine dayanan 2019 yılı raporu 2021 yılı Ocak ayı itibarıyla yayımlanmış son rapor çalışmasıdır. Raporun internet sayfası için bkznz: <https://monitor.coop/en>

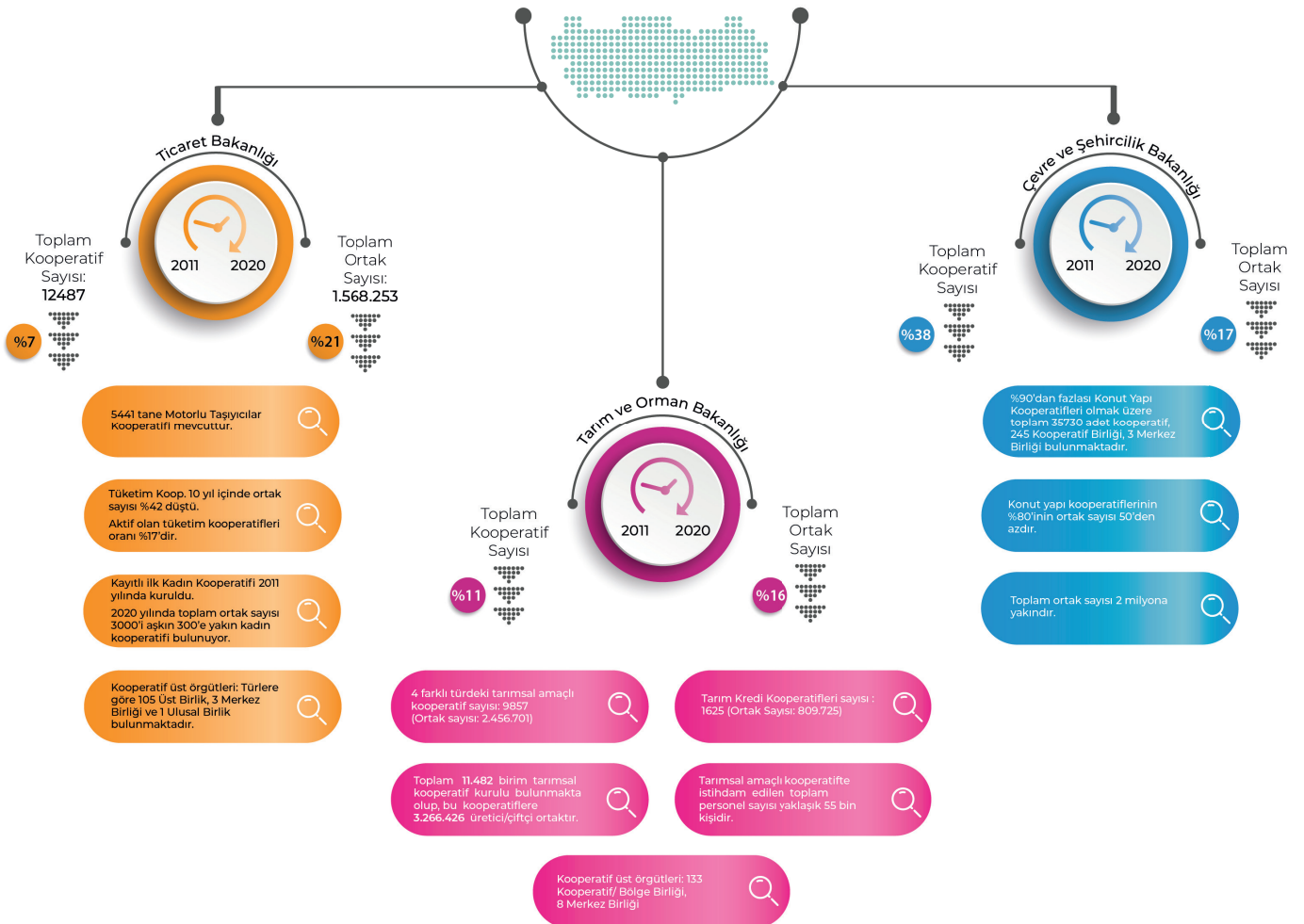
Türkiye’de Kooperatifler

Bu çalışmada, Türkiye’de kooperatiflerin durumunu ortaya koyabilmek, zaman içindeki gelişimi inceleyebilmek ve diğer ülkelerle kıyaslama yapabilmek amacıyla kooperatif verileri derlenmiştir. Bu amaçla öncelikle Türkiye İstatistik Kurumu ve ilgili bakanlıkların internet sayfaları taranmıştır. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğüne hazırlanan “2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı”na göre kooperatifçilik verilerine ilişkin yıllık raporlar hazırlanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda hazırlanan en son raporda (2017) Ticaret Bakanlığı sorumluluğu altında olan kooperatiflerin işletme ve ortak sayılarına ilişkin veriler bulunmaktadır. Öte yandan, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı internet sayfalarında farklı rapor ve bültenler altında, geçmiş yıllara ilişkin istatistiklere ulaşılabilmek mümkünse de güncel istatistiklerin bu sitelerde yer almadığı görülmüştür.

“2012-2016 Strateji ve Eylem Planı”nda kooperatiflere yönelik gözetim, denetim ve uygulama hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve sağlıklı istatistik verilerin üretilmesini sağlamak üzere bir veri tabanı oluşturulması hedeflenmiş ve Kooperatifçilik Bilgi Sistemi (Koop-Bis) uygulamaya geçirilmiştir. Ancak bu veri tabanına işlenen, kooperatiflere ait güncel bilgiler açık kaynak istatistikler olarak kamuoyu ile henüz paylaşılmamaktadır. Bakanlıklardan bilgi edinme hakkı kapsamında, raporda kullanılmak üzere kooperatifler ve kooperatif ekonomisini ortaya koyabilecek istatistikler talep edilmiştir. Üç bakanlıktan gelen güncel veri dosyaları, kooperatif sayılarını ve ortak sayılarını birlikte yansıtabilecek şekilde derlenmiştir. Ayrıca kooperatifçiliğin yıllar içindeki gelişimini analiz edebilmek adına ilgili literatür taranmış, Koç (2011) ve Turan (2002) çalışmalarında paylaşılan kooperatif türlerine göre sayıları ve ortak sayılarını gösteren tablolar güncel verilerle birlikte sunulmuştur.

Şekil 3.

Türkiye’de Kooperatif Verileri

Kaynak: Ticaret Bakanlığı; Tarım ve Orman Bakanlığı; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; Koç (2011), Turan (2002).

Tablo 3.

Türkiye’de Kooperatif Verileri

KOOPERATİF TÜRÜ	2020			2011		2001	
	Kooperatif Sayısı	Faal Olanların Oranı	Ortak Sayısı	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	5.441	%80	161.699	6.784	199.460	3.425	133.739
Tüketim Kooperatifi	1.996	%17	163.853	2.956	284.302	1.716	303.642
Esnaf Sanatkâr Kredi ve Kefalet Kooperatifi	991	%97	674.866	1.001	679.031	880	582.563
İşletme Kooperatifi	752	%83	113.333	611	100.696	240	44.051
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	601	%95	9.912				
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	507	%56	18.741	475	21.772	235	21.827
Turizm Geliştirme Kooperatifi	365	%64	17.206	390	17.089	265	15.301
Tarım Satış Kooperatifi	338	%91	332.925	360	609.121	335	665.646
Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	296	%96	3.112				
Gayri Menkul İşletme Kooperatifi	252	%99	4.280				
Temin Tevzi Kooperatifi	240	%37	23.279	345	24.368	162	15.133
Küçük Sanat Kooperatifi	216	%13	7.176	330	10.034	105	8.287
Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi	146	%97	4.172				
Eğitim Kooperatifi	59	%80	3.097	31	2.502	16	2.133
Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifi	45	%91	673				
Tütün Tarım Satış Kooperatifi	42	%19	12.840	64	21.487	68	33.173
Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	33	%100	555				
Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Kooperatifi	29	%62	2.953	39	3.171	14	397
Hizmet Kooperatifi	28	%93	359				
Yayıncılık Kooperatifi	21	%19	484	30	721	20	329
Yardımlaşma Kooperatifi	18	%67	10.032	24	16.054	7	853
Kalkınma Kooperatifi	13	%100	98				
Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	13	%92	115				
Tedarik ve Kefalet Kooperatifi	9	%22	618	7	599	2	427
Pazarcılar İşletme Kooperatifi	8	%88	435				
Hamallar Taşıma Kooperatifi	8	%50	613	10	547	9	320
Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi	6	%100	42				
Fikri Mülkiyet Hakları ve Proje Danışmanlığı Kooperatifi	6	%83	48				
Sigorta Kooperatifi	5	%80	675	3	215		
Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	2	%100	53				
Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	1	%100	9				
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	6.816		745.037	8.145	842.367	4.814	646.129
Sulama Kooperatifi	2.448		298.682	2.496	295.977	2.022	231.361
Su Ürünleri Kooperatifi	562		30.355	505	29.957	403	19.381
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31		1.382.627	31	1.642.344	30	1.575.911
Tarım Kredi Kooperatifleri	1.625		809.725	1.791	1.082.978	2.561	1.572.174
Konut Yapı Kooperatifi	33.230		1.569.075	54.981	1.983.757	38.826	1.712.154
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.368		103.950	1.808	103.185	1.129	90.058
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	1.106		164.475	1.048	125.249	801	130.171
Karma Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	20		500				
İhtisas Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	6		150				
TOPLAM:	59.699		6.672.829	84.265	8.096.983	58.085	7.805.160

Kaynak: Ticaret Bakanlığı; Tarım ve Orman Bakanlığı; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; Koç (2011), Turan (2002).

Türkiye’de 2020 yılı istatistiklerine göre, üç farklı bakanlığın sorumluluğunda 40’a yakın farklı türde, 60 bin kooperatif, bu kooperatiflerin de toplam 6,6 milyon ortağı bulunmaktadır. Ticaret Bakanlığı raporlarında kendi sorumluluğu altında olan kooperatiflerin ne kadarının faal olduğu takip edilebilirken diğer bakanlıkların paylaştığı istatistiklerde bu ayırım yapılamamaktadır. Bu nedenle, bakanlık temsilcilerince bu konularda farklı zamanlarda, farklı sayılar telaffuz edilmesinin bir yansıması olarak, 60 bin kooperatifin ne kadarının faaliyette olduğu, faaliyete katılan ortakların oranı, güvenilir istatistikler olarak ortaya konamamaktadır.

Ticaret Bakanlığı görev ve sorumluluk alanındaki kooperatifler:

2020 verilerine göre, bu sayı 12.487’dir. Türlelere göre değişmekle birlikte, faal kooperatiflerin oranı ortalama %70’tir. Yaklaşık 8.700 faal kooperatifin toplam ortak sayısı 1,4 milyon civarındadır. Bu kooperatifler arasında, sayıca en çok olan tür Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri, ortak sayısı açısından başta gelen tür ise Esnaf Sanatkâr Kredi ve Kefalet Kooperatifleridir.

Son yıllarda kurulan, tüketicilerin doğal ve sağlıklı gıdaya uygun fiyatlarla erişimini ve küçük üreticilerin ürünlerini de doğrudan tüketicilerle buluşturmaya hedefleyen tüketici kooperatiflerinin sayısının, özellikle büyük kentlerde arttığına tanık oluyoruz. Tüketici kooperatifi verileri incelendiğinde, Ticaret Bakanlığının sorumluluğunda bu türe ait 2.000’e yakın kooperatif olduğu görülmekte ise de faal olanlarının oranı %20’nin altındadır. Terkin halde olan tüketici kooperatiflerinin sayısı ise 2.348’dir. Benzer bir amaçla faaliyet gösteren temin ve tevzi kooperatiflerinin sayılarında da son 10 yıllık süreçte %30 oranında azalma olmuştur. Bu durumda tüketici kooperatifleri açısından, iş yeri temelli ve çalışanların temel tüketim ihtiyaçlarını tedarik etmeyi amaçlayan geleneksel tüketim kooperatifi modeli yerine, alternatif gıda inisiyatifleri olarak örgütlenen tüketim kooperatiflerinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığının görev ve sorumluluk alanındaki kooperatifler:

2020 verilerine göre tarımsal amaçlı kooperatiflerin sayısı yaklaşık 10 bin, üye/ortak sayılarının toplamı da 2,5 milyon civarındadır. Bu kooperatifler 5 ayrı türdedir: Tarımsal kalkınma, sulama, su ürünleri, pancar ekicileri ve tarım kredi. 3223 sayılı Kanun gereğince bakanlık ile irtibatlı olan 1625 tarım kredi

kooperatifinin 810 bine yakın ortağı bulunmaktadır. Son 20 yıllık süreçte kırsal nüfusta ve tarımsal üreticilerin sayısında yaşanan düşüşe paralel olarak tarımsal amaçlı kooperatif sayılarında da üye çiftçi sayısında da önemli düşüş yaşanmıştır. Aynı süreçte, tarımsal finansmanda özel bankaların etkinliğinin artmasıyla kredi kooperatifleri sektörde süregelen önemini koruyamamış, bu kooperatiflerde üye sayısı yarıya inmiştir.

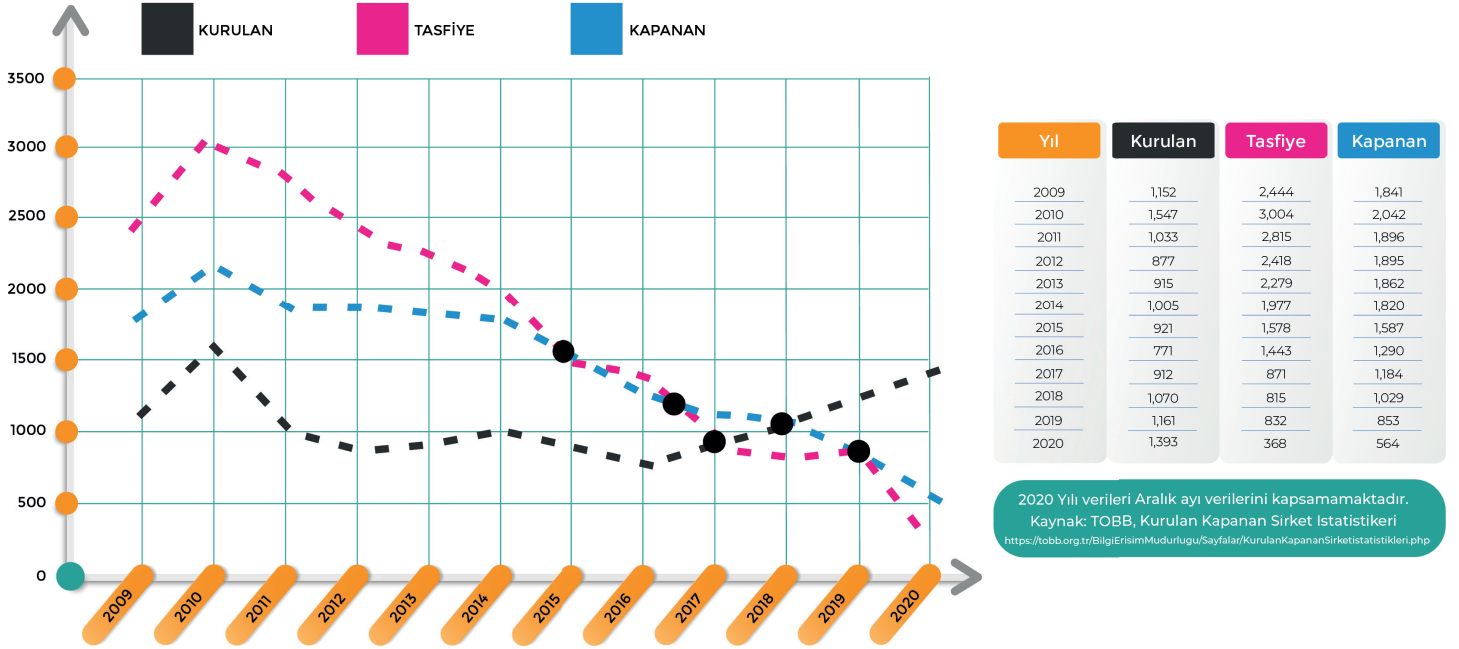
Çevre ve Şehircilik Bakanlığının görev ve sorumluluk alanındaki kooperatifler:

Bu alanda konut yapı, küçük sanayi sitesi, toplu işyeri yapı, karma sanayi sitesi ve ihtisas sanayi sitesi olmak üzere 5 farklı türde kooperatif bulunmaktadır. En yaygın olanı konut yapı kooperatifleridir. Son 10 yılda sayıları hızla azalsa da halen daha 33 bin dolayında konut yapı kooperatifi vardır. Bu kooperatiflerin toplam ortak sayısı da 1 milyonun üstündedir.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği tarafından aylık olarak şirket istatistiklerinden yararlanılarak son 10 yılda kurulan, tasfiye olan ve kapanan kooperatif istatistikleri temin edilmiştir. Verilere göre, kapanan ve tasfiye olan kooperatiflerin sayısı yeni kurulanların çok üstündedir. Bu durum, uzun zamandır faal olmayan kooperatiflerin kapandığını ve kayıtlardan düşülmeye başladığını göstermektedir. İlk kez, yeni kurulan kooperatif sayısının kapanan ve tasfiye olan kooperatiflerin sayısını geçtiği 2018 istatistiklerinde görülmektedir. Bu durum kooperatifçilikte yaşanan hareketlenmenin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Her yıl kurulan kooperatiflerin türleri incelendiğinde, yeni kooperatifler arasında, Türkiye’nin mevcut kooperatifçilik yapısına uygun olarak konut yapı, tarımsal kalkınma ve motorlu taşıyıcılar kooperatiflerinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Bunların yanı sıra son birkaç yılda, üretim ve pazarlama ve işletme kooperatifleri önceki yıllara nazaran yeni kurulan kooperatifler arasında ön plana çıkma eğilimindedir. Bu gelişme, kooperatiflerin son yıllarda hangi ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlara cevaben tercih edildiğine yönelik bir ön veri olarak değerlendirilir.

Şekil 4.

Yıllar İtibariyle Kurulan ve Kapanan Kooperatifler

Şekil 5.

Türlerine Göre 2018-2020 Arası Kurulan Kooperatif Sayıları

Yeni Kooperatifçilik Vizyonu ve Güçlü Kooperatifçilik için Sosyal Politika Önerileri Üzerine Değerlendirmeler

Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin son yıllarda önemli bir ivme kazandığı gözlemlenmektedir. Kamu yönetiminin, yerel ve kırsal kalkınma politikalarının hayata geçirilmesi hususunda kooperatifleri önemli araçlar olarak değerlendirmesi sonucunda kooperatiflerin desteklenmesine yönelik çeşitli projeler uygulamaya konmuştur. Kamu desteği birçok kooperatif için ihtiyaç duyduğu alanlarda kapasitelerini geliştirmek açısından imkân sağlarken Türkiye’de kooperatiflerin sorunlarını göz önünde bulundurmadan ve kooperatifçiliğin ilke ve değerlerini gözetmeden uygulanan çeşitli destekleme programları ise kooperatifçiliğin gelişimi açısından sorunlara neden olmaktadır.

Diğer yandan, tarım sektöründe faaliyet gösteren bazı kooperatifler yerel örgütlenmelerini artırarak üretim kapasitelerini, pazar paylarını artıran ve ulusal ölçekte tanınır hale gelen kooperatifler de vardır (örn. Tire Süt Kooperatifi). Belediyelerse, yerel ekonominin güçlendirilmesi ve yerel ihtiyaçların karşılanması hususunda kooperatiflerle iş birliğine giderek kooperatif ekonomisinin büyümesine destek vermektedir (örn. İzmir Büyükşehir Belediyesi). Uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları da kooperatiflerin kapasitelerinin geliştirilmesi ve toplum gözünde bilinirliklerinin artırılması amacıyla kampanyalar ve eğitim programları hayata geçirmektedir (örn. Alman DGRV örgütü¹²).

Son yıllarda, birey ve toplulukların farklı bir heyecan ve arayışla kooperatiflere yöneldiğine tanık oluyoruz. Kamunun ve özel sektörün ihtiyaçları karşılama etkisiz kaldığı alanlarda, bireyler bir araya gelerek kooperatifler aracılığıyla ortak çözümler yaratmaya çalışıyorlar.

Gençler ve kadınlar, istihdam piyasasında karşılaştıkları zorlukları kooperatif kurarak aşmaya, güvenceli istihdam ve gelir yaratmaya çalışıyor (Yılmaz ve ark., 2019; 159 ve Duguid ve ark., 2015). Anadolu coğrafyasında tarihsel bir önemi olan, ancak ekonomik yapı içinde kurumsallaşamayan, toplumsallaşamayan kooperatifçilik bugün tabandan gelen bu yöneliş ile ekonomik ve toplumsal hayatın düzenlenmesinde önemli bir alternatif model olarak karşımıza çıkıyor.

Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin yeni bir aşamaya geçme zamanı gelmiştir. Son yıllarda artan ilginin, katılımcı ve bütünlüklü bir vizyon çalışması ile yönlendirilmesi, bu vizyon ile kısa, orta ve uzun vadeli stratejik hedeflerin belirlenmesi ve bunlara yönelik politikaların hayata geçirilmesi, hareketi bir sonraki aşamaya geçirecektir.

Kooperatifler, günümüzde insanlığın küresel ölçekte karşılaştığı ekonomik, ekolojik ve siyasi krizler karşısında, toplumsal ve ekolojik açıdan sürdürülebilir politik ve ekonomik sistemlerin tesisinde yaşamsal öneme sahip kurumlardır. Buradan hareketle, COVID-19 pandemisi ile karşı karşıya kaldığımız çok boyutlu krizler karşısında kooperatifleri, belirsizliği azaltan, toplulukları dirençli kılan, ekolojik ve toplumsal sürdürülebilir sistemleri yerelde ve hemen şimdi kuran kurumlar olarak güçlendirmeliyiz.

Bu vizyon, kooperatif deneyimlerinden ortaya çıkan, tarihsel süreçte ekonomik ve siyasi sistemlerin gelişimine ve kooperatiflerin ihtiyaçlarına göre güncellenen evrensel kooperatifçilik ilkelerini benimsemelidir. Bu ilkelerin, Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin şekillendiği kültürel değerlerle harmanlanarak, yerelleşerek tüm kooperatifçilik ekosisteminin sahiplendiği temel ilkeler haline getirilmesine ihtiyaç vardır.

ACT HUMAN

12 DGRV Almanya’daki kooperatif örgütlerinin konfederasyonu ve denetim birliğidir. 2006 Yılından bu yana Türkiye’de kooperatiflerin gelişmesine yönelik çeşitli çalışmalar yürütmektedir. 2006-2019 döneminde 1161 eğitim programı düzenlemiş ve yaklaşık 30 000 çiftçiye ve kooperatif çalışanını eğitmiştir. Eğitim materyallerine ulaşmak için bkz: <https://www.dgrvtr.com/koop.php>

Kooperatifler demokrasi, sorumluluk, eşitlik, adalet, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerler etrafında kurulur. Bu değerlerin ön planda olduğu toplumlarda kooperatif ekonomisi daha güçlü olurken kooperatiflerin güçlenmesi bu değerlerin toplumda ve ekonomide yayılmasını, derinleşmesini sağlar. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının özü bu değerleri toplumsal, ekonomik ve ekolojik ilişkileri düzenleyen ve belirleyen öncelikler haline getirmektir. Bu açıdan kooperatifler, kimseyi arkada bırakmayacak, sürdürülebilir bir kalkınma vizyonu için kilit öneme sahip kurumlardır.

Yeni kooperatifçilik vizyonu, Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının gerçekleştirilmesi yolundaki politikalarına entegre edilerek sosyal dayanışma ekonomisinin güçlendirilmesi için strateji ve eylem planına dönüştürülmelidir.

2012 yılında yürürlüğe giren "2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı" kapsamında benimsenen "güvenilir, verimli, etkin ve sürdürülebilir ekonomik girişimler niteliğini kazanmış bir kooperatifçilik yapısına ulaşmak" vizyonu ile bu kapsamda hayata geçirilen uygulamalar mutlaka değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme bulguları mümkün olduğunca 2019-2023 dönemine ilişkin yeni stratejiye entegre edilmelidir.

Her ne kadar pandemi çalışmaları yavaşlatmış ise de yeni strateji ve eylem planının hazırlık çalışmalarına hız verilmeli, yeni vizyonu somutlaştıran kapsayıcı, bütünlüklü bir eylem planı bir an evvel yürürlüğe sokulmalıdır.

Kooperatif, ortak sorunlar karşısında ortak çözüm arayışının kurumsal ifadesidir. Kooperatifleşme, toplumsal kutuplaşmanın bir aracı, siyasi rekabetin konusu haline getirilmemelidir. Sorunların tespit edilmesi ve çözüm arayışı çok sesli ve kapsayıcı olmalıdır. Vizyonu kooperatifleştirecek yaklaşım da kooperatif olmalıdır. Kooperatifçilik alanında faaliyet gösteren kooperatiflerin ve birliklerin, kamunun, sivil toplumun, özel sektörün ve akademinin ve diğer tüm paydaşların bu alandaki çalışmaları ortak bir vizyon ile eş güdümlü hale getirilmelidir.

Bu vizyon ile tüm paydaşlar, kooperatiflerin sadece ekonomik büyüme açısından değil bütüncül, sürdürülebilir ve eşitlikçi kalkınma politikalarının hayata geçirilmesi, insan onuruna yaraşır

güvenceli iş imkanlarının sağlanması, demokrasi kültürünün, toplumsal güven ve dayanışmanın desteklenmesi ve yaygınlaşması hususunda önemini her fırsatta ortaya koymalı ve toplum nezdinde kooperatifçiliğin bilinirliğini artırarak ve kooperatiflerle ilgili olumsuz algıları değiştirmeyi hedefleyerek bireyleri kooperatifleşme konusunda motive etmelidir.

Bu vizyonun oluşumuna katkı sunmak amacıyla katılımcı bir yöntemle hazırladığımız bu sosyal politika metni kooperatiflere, sosyal dayanışma ekonomisi bileşenlerine ve kooperatif destek ekosistemi içinde yer alan kamu, özel ve sivil toplumdan paydaş kurumlara yönelik yine tüm paydaşların görüşlerinden derlenen tespitleri ve önerileri sıralamaktadır. Bu öneriler kooperatifçilik ile ilgili dile getirilen sorunların yoğunlaştığı başlıklar altında, özet gözlem ve tespitlerle birlikte sıralanmıştır.

Yeni Kooperatifçilik Mevzuatı

Mevzuat, kooperatiflerin özünü oluşturan bir arada olma ve birlikte hareket etmeyi, dayanışmanın kurumsallaşmasını, ortak girişimin bir işletme yapısına dönüşmesini, diğer kurumlar tarafından tanınması ve desteklenmesini mümkün kılar, kooperatifleri oluşturur ve düzenler. Anayasa, kooperatiflerin tanınma ve desteklenmesi ve kooperatifçiliğin geliştirilmesi görevini devlete vermektedir. Bu doğrultuda devlet, bu düzenleme ve denetleme yetkisiyle kooperatifler için yasal düzenlemelere gitmekte ve politikalar geliştirmektedir.

Ülkemizde, genel ve özel yasalar ile şekillenmiş olan kooperatifçilik mevzuatı, yıllar içerisinde yapılan düzenlemelerle, çok parçalı ve karmaşık bir yapı almıştır. Bu yapı, kamunun kontrol ve yönetiminin öncelikli olduğu bir anlayışı yansıtmaktadır. Oysa bu çok başlı bir kamu yönetimine yetki veren yapının yerine, kooperatiflere alan açan, esneklik kazandıracak özerklik ve demokratik yönetim ilkelerini garanti edecek bir yapıya ihtiyaç vardır. Kooperatif ortakları, yöneticileri ve hatta ilgili kamu personelinin anlamakta ve uygulamakta zorlandığı bu mevzuat altyapısı, uluslararası esas ve mevcut ihtiyaçlara göre sadeleştirilerek yeniden şekillendirilmelidir. Bunun için, kooperatifçilik ekosisteminin farklı yaş, cinsiyet ve yetilerdeki paydaşlarının temsil edildiği bir çalışma grubu oluşturulmalıdır. Söz konusu grup, önceki çalışmaları gözden geçirerek Birleşmiş Milletler ve

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bu alandaki tavsiye kararlarını ve kooperatif ekonomisinin gelişmiş olduğu ülkelerin mevzuatlarını inceleyerek bir taslak geliştirmeli ve ekosistemindeki paydaşların görüşüne açmalıdır.

Türkiye'de mevzuat içinde tanımlanmış, farklı ana sözleşme ve unvana sahip 40'a yakın kooperatif türü bulunmaktadır. Kooperatiflerin sınıflandırılması sektör ve faaliyet bazlı olarak yapılmıştır. Bu sınıflandırma mantığı kooperatifler arası örgütlenme yapısına da yansımaktadır. Mevzuat sadeleştirilmesinde, kooperatifler ekonomik ve sosyal değer üretme amaçlarına veya kooperatif ortak ve yararlanıcılarının kooperatifin tüzel kişiliği ile ilişkisi üzerinden sınıflandırma yoluna gidilerek tür sayısı azaltılmalıdır. Belirlenen türlere göre ana sözleşme taslakları oluşturularak yönetim yapısı, ortaklık kriterleri, asgari ortak sayısı ve kooperatif sermayesi, tavsiye kararlar ve teşvik sistemleri ile yönlendirilmelidir.

Mevzuatta yapılacak sadeleştirmenin öncelikli amaçlarından biri kooperatiflerin kontrol ve denetiminden sorumlu kamu teşkilatlanması ile ve kamunun kooperatiflere hizmet sunma biçiminin yeniden yapılandırılması olmalıdır. Kurumlar arası uyum ve eşgüdümü sağlayacak düzenlemeler hedeflenmelidir. Bu açıdan farklı bakanlık altındaki ilgili birimlerin tek bir bakanlık ve genel müdürlük altına toplanması faydalı olacaktır. Ayrıca bakanlıklar dışında, kooperatiflerin faaliyetleri ile ilişkili olan Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Gelir İdaresi Başkanlığı gibi kurumların da bu eşgüdüme dahil edilmesi önemlidir. Mevzuat kapsamında bu kurumların sorumlulukları, genelgelerle netleştirilmelidir.

Sosyal Kooperatifçilik Mevzuatı

Devletin ve özel sektörün hizmet üretmekte yetersiz kaldığı alanlarda, sosyal hizmetlerin geliştirilmesi ve istihdama katılımın desteklenmesi açısından, sosyal dayanışma ekonomisi içinde faaliyet gösteren kurumlardan biri olan ve bir sosyal girişimcilik modeli olarak görülen sosyal kooperatifler, son yıllarda ülkemizde yeni nesil kooperatifçilik hareketinin önemli aktörleri haline gelmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'de eğitim, sağlık, kadın girişimciliği gibi alanlarda farklı kooperatif tanımları bulunmasına karşın kapsayıcı

bir sosyal kooperatif tanımı bulunmamaktadır. (TÜSEV, 2018).

Sosyal kooperatifçiliğin değerlerini ve işletme modelini benimseyerek bu unvanla faaliyetlerini yürüten kooperatifler, aynı zamanda sosyal kooperatifçiliğin tanınması ve yaygınlaşması için farkındalık yaratmaya çalışmakta ve bu alanda savunuculuk faaliyetleri yürütmektedirler. Gelişmeleri izleyen Ticaret Bakanlığı da bu alandaki talepleri değerlendirerek hem sosyal kooperatifçiliğin topluma tanıtılması ve yaygınlaştırılması amacıyla projeler yürütmekte hem de sosyal kooperatifçiliğin bir mevzuat kapsamında tanımlanmasına yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

Bu alanda faaliyet gösteren kooperatifler ve diğer sosyal dayanışma ekonomisi bileşenleri, modelin gelişmesi için ihtiyaç duyulan mevzuat değişikliklerini tespit ederek sosyal kooperatifçiliğin tanınması ve yaygınlaştırılması adına etkin bir kamu politikası önerisi geliştirmelidir¹³.

Denetim

Bir diğer sorun alanı da denetimdir. Kooperatiflerin krizlere dayanarak uzun vadede başarılı olabilmesinin yolu etkin bir denetimden geçmektedir. Türkiye'de çok sayıda faal olmayan ve tasfiye edilmekte olan kooperatif bulunmasının bir nedeni de denetimlerin hem ortaklarca hem de kamu yönetimi tarafından ciddiyle ele alınmamasıdır. Kooperatifçilik mevzuatına göre kooperatifleri denetlemek, kooperatifin sorumlu olduğu bakanlığın yetkisindedir. İç denetimden ise her kooperatifin genel kurulunda seçimle yetkilendirilen denetim kurulu sorumludur.

Kooperatiflerin sürdürülebilirliği, ortakların çıkarı ve kamu yararı adına çok önemli olan iç (ortak), üst (birlik) ve dış (kamu-bağımsız) denetim sistemleri yeniden ele alınmalıdır. Daha etkin bir denetim sistemi için mevzuat düzenlemelerine gidilmelidir. Bu alanda görevli kamu personelinin sayıca yetersizliği, kamu denetiminin etkin bir şekilde yapılmasını engellediğinden yeni personel alımı yapılmasına ihtiyaç vardır. Öte yandan, özellikle çok ortaklı, büyük kooperatifler için iç denetim ile bakanlık denetiminin ötesinde, bağımsız denetim uygulamaları da teşvik edilmelidir.

13 Sosyal Kooperatifler hakkında daha fazla bilgi almak ve bu alanda yapılan çalışmaları ve etkinlikleri takip etmek için Genç İş Kooperatif'in internet sayfası bknz: <https://www.gencisi.org/>

Ticaret Uzmanı R. Gökçen Mert Korkmaz'ın editörlüğünü yaptığı sosyal kooperatif internet sayfası <https://www.sosyalkooperatif.com/>

Kooperatiflere Özgü Finansal Destek Araçları

Kısıtlı imkân ve sermayeleri ile çözüm geliştiremeyecekleri bir sorun karşısında bireyler, ortak bir amaçla emek ve sermayelerini birleştirerek bir kooperatif kurmaktadır. Kooperatifler, diğer girişim modellerine göre genellikle kısıtlı ortaklık paylarının bir araya gelmesi nedeniyle düşük sermaye ile yola çıkarlar. Düşük kâr oranı ile çalışan ve sermaye birikiminin kısıtlı olduğu kooperatiflerde, hayata geçirilmek istenen proje ve yatırımlar için ihtiyaç duyulan kaynak kooperatifin öz kaynakları ile karşılanamadığından, dış finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak aynı şartlar, mevcut piyasa ilişkileri ve bankacılık sistemi dahilinde kooperatiflerin finansmana erişimini de zorlaştırmaktadır. Birçok kooperatif yeterli teminata sahip olmadığı için kendi finansal yapısına uygun kredi bulamamaktadır. Verilen krediler kısa vadeli olduğu gibi, faiz oranları da kazançlarını engelleyecek düzeydedir. Birçok kooperatif yeni yatırımları finanse edebilecek gücü olmadığı için gelişmemekte ve diğer işletmelerle rekabette geriye düşmektedir. Borçlarını geri ödemekte zorlanan çok sayıda kooperatif, iflas etme durumuyla karşı karşıyadır. Bu nedenle, kooperatifler için yatırım ve proje bazında düşük faizle kredi kullanabilme olanağı sağlanması için Maliye Bakanlığı ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun (BDDK) mevzuatla ilgili gerekli düzenlemeleri yapması gerekmektedir.

Türkiye’de kooperatiflerin finansal sürdürülebilirlikleri ile ilgili sorunları aynı zamanda kooperatif yönetimleri ile de bağlantılıdır. Bu bağlamda, çoğu kooperatifte profesyonel bir finans yönetimi olmayışı, kooperatif yöneticilerinin finansal okur yazarlık düzeyinin, muhasebe ve mevzuat bilgisinin yetersizliği sorunları derinleştirmektedir.

Yeni kurulacak kooperatiflerin finansal açıdan zorluk yaşamaması için öncelikli alınabilecek yapısal önlem, ortaklık paylarının artırılması olabilir. Böylece kooperatifler daha yüksek bir öz sermaye ile faaliyetlerine başlayabilirler. Ortakların imkanlarının kısıtlı olduğu durumlarda, kitlesel fonlama veya bağımlılık ilişkisi yaratmayacak bir bağış sistemi tercih edilebilir. Bakanlıklar, kalkınma ajansları, il ticaret odaları, belediyeler kuruluş aşamasındaki kooperatiflerin karşılaştıkları

masraflarını karşılamak ve kuruluş sermayelerini güçlendirmek amacıyla bir fon oluşturabilirler. Bu fonun kullanımı için somut kriterler tanımlanmalı, siyasi görüşler fona erişim açısından bir engel teşkil etmemelidir.

Kooperatifçiliğin gelişmiş olduğu ülkelerin birçoğunda kooperatifler ile üst örgütlerin kurduğu, bazılarında mülkiyeti doğrudan kooperatiflere ait, yönetimlerinde kooperatiflerin olduğu kooperatif bankaları ve kredi birlikleri bulunmaktadır. Türkiye, Avrupa’da bankacılık alanında kooperatif modelinin olmadığı ender ülkelerden biridir. Ülkemizde, kamu bankaları kooperatiflerin uygun şartlarda krediye erişmesini sağlamaya çalışsa da piyasa rekabeti ve bankacılık düzenlemeleri nedeniyle bu amaçlarını yerine getirmede zorlanmaktadır. Geçmişte, kooperatif bankası modeli farklı dönemlerde talep edilmiş, ilgili mevzuat düzenlemesi için taslaklar bile hazırlanmışsa da konuyla ilgili somut bir adım atılmamıştır. Kooperatif bankası modeli bir kez daha tüm paydaşların ve kamuoyu gündemine taşınmalıdır. Ülkemizin özgün koşullarına ve kooperatiflerin ihtiyaçlarına göre bir kooperatif bankası modelinin katılımcı bir şekilde tasarlanması, bunun için de temel zeminin hazırlanması ve yasalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Uluslararası örneklerde, kooperatiflerin geleneksel finans kanallarının dışında yararlandıkları finansal araçlar incelenmeli, kitlesel fonlama, mikro finans vb. sosyal girişimler için uygun olabilecek finansal araçların yaygınlaştırılması için aracı finans kuruluşlarının kapasitesinin artırılması hedeflenmelidir.

Kooperatiflerin çeşitli proje ve yatırımlarının hayata geçirilmesinde bu kurumların desteklenmesine yönelik kamu programları kapsamında sağlanan finansal destekler önemli kaynaklardır. Kalkınma planlarında devletin destekleme mimarisi oluşturulurken kooperatifler diğer işletmelere göre arka planda kalmaktadır. Devlet, ticari işletmelerin eşit koşullarda rekabet etmesini sağlayacak şekilde bir destekleme ve teşvik sistemi hayata geçirmeli, hatta bu sistemlerde kalkınmaya çok boyutlu katkıları göz önünde bulundurularak kooperatifler için pozitif ayrımcılık yapılması da düşünülmelidir.

Kooperatiflerin kamunun, sivil toplumun, uluslararası kalkınma örgütlerinin, belediyelerin sağladığı finansal desteklerden haberdar olması için merkezi birlik düzeyinde bir veri bankası ve platform oluşturulmalıdır. Bu platform aracılığıyla düzenlenecek eğitimler ve verilecek danışmanlıkla, kooperatif yönetici ve çalışanlarının finansal okuryazarlık düzeyi ile kooperatiflerin fon yaratma ve kaynak geliştirme hususundaki kapasiteleri artırılabilir.

COVID-19 pandemisi ve salgının önüne geçmek için alınan kısıtlayıcı tedbirler, tüm işletmeleri etkilediği gibi kooperatifleri de etkilemiştir. Kooperatif ekonomisinin ve işletmelerin salgından ve salgının yol açtığı ekonomik daralmadan nasıl etkilendiği araştırılmalı ve kooperatiflere yönelik finansal destek mekanizmaları hayata geçirilmelidir. Borçlarını ödemekte güçlük çeken kooperatiflerin borçları, “uygun şartlarda” yeniden yapılandırılmalıdır.

Değer Zincirlerinde Daha Etkin Kooperatifler

Kooperatif işletmelerin iş modelinde insan merkezli bir yaklaşım bulunmaktadır. Kâr elde etmek, kooperatifin ortaklarına ve yararlanıcılara fayda sağlamasının bir aracıdır, varlık amacı değildir. Kooperatiflerin değer zincirlerinde daha etkin olması, üretim ve ticaret sistemini dönüştürücü bir etki yapabilir.

Sermaye birikimi yerine kamusal fayda ve adil bölüşüm gibi ilkeleri benimseyen kooperatif modellerinin yaygınlaşması Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından önemlidir.

Ülkemizde son yıllarda, kooperatif hareketinin ivme kazanması ile kooperatif markalı ürünlerin daha çok dolaşıma girdiğine, kooperatiflerin değer zincirlerinden daha fazla pay almaya başladığına yönelik bir izlenim var; ancak halen daha birçok kooperatif değer zincirlerinde diğer büyük işletmelerle rekabet etmekte zorlanmakta, pazarlama alanında sorunlar yaşamaktadır. Kooperatiflere ait markaların çok azı ulusal pazarda toplumun geneli tarafından bilinirliğe sahipken ancak birkaç kooperatif, markalı ürünlerine yurt dışı piyasalarda alıcı bulabilmektedir.

Kooperatiflerin değer zincirlerinde daha etkin aktörler haline gelmesi ancak kooperatifin özünde olan dayanışma ve iş birliği ile mümkün olabilir.

Kooperatif işletmeler ortak bir strateji ve iş birliği ile kooperatiflerin rekabetçiliğini artırabilirler, kooperatif ürünlerinin değer zincirlerinde daha fazla pay almasını sağlayabilirler. Kooperatifler, kooperatif hareketini yerel, bölgesel ve ülkesel düzeyde iş birliği yaparak güçlendirebilirler. Bu bağlamda, kooperatifler arası bir tedarik zincirinin kurulması, bir kooperatifin ürettiği bir ürünün diğer kooperatif için bir ham madde niteliği taşıması durumunda kooperatifler arası ürün ve hizmet satın alma yoluna gidilmesi bu iş birliğinin etkili örneklerinden birisidir.

Kooperatifler benimsedikleri ilke ve değerler ile diğer işletme türlerinden ayrılmaktadır. Bu farklılıklar kooperatiflerin ürettiği ürün ve hizmetleri diğerlerinden farklı kılan unsurlar olarak düşünülmelidir. Kooperatif üst örgütlenmeleri piyasa araştırmaları yaparak kooperatif ürünlerinin tanınırlığını ve tüketicilerin kooperatif markalarına dair algılarını ölçümlemelidir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre kooperatif ürünlerinin ulusal ölçekte tanınırlığının artırılması amacıyla çeşitli etkinlikler ve kampanyalar düzenlenmelidir. Kooperatiflerin ürettiği ürün ve hizmetler için üretim kriter ve standartları belirlenerek “Kooperatif Ürün Sertifikası”nın geliştirilmesi ve yönetimi için çalışmalar yapılmalıdır.

Kooperatif üst örgütlenmeleri tarafından, kooperatiflerin pazarlama alanındaki kapasitelerini artırmak için ürün ve marka geliştirme, e-ticaret, ihracatla ilgili konularda eğitimler düzenlenerek kooperatif yönetici ve ortaklarının bu eğitimlere katılımı teşvik edilmelidir.

Kooperatifler için “Coğrafi İşaretli” ürün değer zincirleri önemli fırsatlar sunabilir. Yerellik vurgusuyla niş bir pazar haline gelen coğrafi işaretli ürünlerin üretimi ve bu ürünler üzerinden kurulacak bir markalaşma stratejisi kooperatiflerin elini güçlendirecektir. Kooperatifler yerelde diğer iş örgütleri ve kamu kurumları ile iş birliklerine giderek yöresel ürünlerin tespiti ve coğrafi işaret tescili alınması çalışmalarına katılmalıdır.

Perakende satış noktalarında, kooperatif ürünlerinin, rekabet alanındaki büyük firma ve zincir marketlerin ürünleri arasında yer bulabilmesi için önemli bir pazar payının ve rekabet gücünün olması gerekmektedir; ancak üretim kapasite ve maliyetleri ile lojistik kısıtları düşünüldüğünde kooperatiflerin, diğer firmalarla rekabet edebilmesi ve pazar payını artırabilmesi oldukça güçtür.

Perakende Yasası'nda 2019'da yapılan düzenlemeyle yerel ve yöresel ürünlerin desteklenmesi kapsamında, zincir marketlerde yöresel ürünler için raf ayırma zorunluluğu tartışılmıştır. Benzer bir düzenleme ile kooperatif ürünlerinin perakende satış kanallarında görünürlüğü artırılmalıdır.

Kooperatifçilik İstatistikleri ve Kooperatifçilik Araştırma ve Eğitim Merkezi

Güvenilir, karşılaştırılabilir ve uluslararası standartlarda üretilen kooperatif istatistikleri kooperatiflerin ortaklarına, çalışanlarına, topluma ve ekonomiye olan etkilerini ölçmek açısından hayati öneme sahiptir. Ülkemizde kooperatif ekosistemini tanımlayacak, oluşturulacak politika ve mevzuat geliştirme çalışmalarına temel olacak istatistik veriler konusunda belirli kısıtlar ve yetersizlikler vardır; örneğin kooperatiflerin ekonomik ve sosyal etkilerini ortaya koyacak veriler bölük pörçüktür, kapsamı dardır, zaman serileri eksiktir, özellikle de ülkesel ve uluslararası düzeylerde karşılaştırılabilir nitelikte değildir. İlgili bakanlıklar kooperatif tescil prosedürleri ve kooperatif genel kurul evrakları kapsamında edindiği ortaklara ilişkin verileri ve finansal bilgileri derleyerek kendi görev alanlarındaki kooperatiflere ilişkin istatistiki bültenler yayınlamaktadır; ancak, bu bültenler kooperatif ekonomisine dair güncel, kapsamlı ve karşılaştırılabilir veriler sunmamaktadır¹⁴.

Bu nedenle kısa sürede toplanması ve yayınlanması gereken güncel istatistikler şu öncelikli alanlara aittir: i) Kooperatif ekonomisinin büyüklüğü, ii) Kooperatiflerin sosyal boyutları, iii) Aktif kooperatif türleri ve faaliyet alanları.

Kamu kuruluşlarının istatistik toplama ve yayınlama çalışmalarında, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği gözetiminde kooperatif birlikleri de aktif olarak yer almalı ve bu katılımın etkili ve yararlı olabilmesi için gerekli desteği bulabilmelidir.

Kooperatif ekonomisinin büyüklüğü: Türkiye'de çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren, toplam 6,5 milyon ortağı olan, farklı türde 60 bine yakın kooperatif işletme bulunmaktadır. Kooperatiflere

ilişkin verilerin paylaşıldığı çeşitli uluslararası rapor ve çalışmalarda, kooperatif ve ortak sayısı bakımından Türkiye, Avrupa'da önde gelen ülkelerin başında gösterilmektedir (EuroCoop, 2015); ancak kooperatif ekonomisinin büyüklüğü (toplam ciro, çalışan sayısı) dikkate alındığında Türkiye alt sıralarda yer almaktadır.

Bu konuda, kooperatiflerin yararlanacağı, uygulamaya temel oluşturacak, verilere dayalı bilimsel çalışma çok az sayıda ve dağınıktır. Var olan bilgiler, yalnızca karşılaştırmalar olarak raporlarda sunulsa bile, yine de bu ekonominin büyüklüğüne ilişkin yeterli bir fikir vermekten uzak olacaktır. Sosyal Güvenlik Kurumu, Gelir İdaresi Başkanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu ortaklığında 2015 yılında başlatılan, konuya ait istatistiklerin uluslararası kriterlere uygun olarak derlenmesi ve düzenli olarak yayınlanması çalışmalarına hız verilmesine ihtiyaç vardır.

Kooperatiflerin sosyal boyutları: Farklı göstergeler belirlenerek kooperatiflerin sosyal boyutlarına ilişkin veriler de toplanmalıdır. Bunlar olmadan, mevzuat oluşturma ve politika belirleme ancak el yordamıyla yapılabilir.

Aktif kooperatif türleri ve faaliyet alanları: Kayıtlı kooperatiflerden aktif olanlarının tespit edilerek türlerine ve faaliyet gösterdikleri sektörlerle göre bir haritalandırma çalışmasının yapılmasına ve belirli aralıklarla güncellenerek kamuoyu ile paylaşılmasına gerek vardır.

Kooperatifçilik üzerine yapılan araştırma ve eğitim faaliyetlerini özendirmek ve kapsamını genişletmek için çeşitli üniversiteler, kamu ve özel araştırma kurumları özendirilmeli, bunun için de kamu ve özel sektör kaynaklarından, sivil toplum örgütlerinden çeşitli araştırma fonları yaratılmalıdır.

Öte yandan, yapılmış olan çalışmaları bir araya getirecek, yeni akademik çalışmalara yön verecek, eğitim sağlayacak bir "kooperatif araştırma ve eğitim merkezi" kurulmasında yarar görülmektedir. Dünyadaki benzer kurumların incelenmesi, bu konuda yol gösterici olacaktır.

14 Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (mülga) tarafından 2012 Eylem Planı kapsamında konulan hedef doğrultusunda her sene yayınlanan kooperatiflerin ekonomik ve sosyal katkılarına ilişkin istatistiki verilerin derlendiği Türkiye Kooperatifçilik Raporu son olarak eylem planının uygulamadan kalktığı yıl olan 2016 yılında yayınlanmıştır.

Rapor metni için bknz: <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5d44177313b8764330655452/15fb10a7fe0bba07482ac9da277b5d35.pdf>

Kooperatifler için Eğitim ve Kapasite Geliştirme Programları

Kooperatiflerin başarısı büyük oranda, kurucularının, üyelerinin ve kooperatifte ücretli çalışanların yani gündelik operasyonu yürütenlerin bilgi, beceri ve yetilerine dayanmaktadır. Ülkemizde yapılan çalışmalar, kamuoyu düzeyinde kooperatif işletme modelinin bilinirliğinin düşük olduğunu gösteriyor. Öte yandan da kooperatifleri diğer işletmelerden ayıran temel ilke ve değerlerin bilinirliği ve uygulanmasında, kooperatif ortak ve yöneticilerinin yetersizliği göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Buradan hareketle, kamu yönetimi, kalkınma alanında çalışan uluslararası örgüt ve ajanslar, sivil toplum örgütleri kooperatiflerin ihtiyaç duyduğu alanlarda farklı eğitim programları tasarlamakta ve uygulamaktadır. Öte yandan bazı üniversitelerde, ön lisans ve lisans düzeyinde kooperatifçilik eğitimleri de verilmektedir. 2019-2023 dönemini kapsayacak olan “Türkiye Kooperatif Stratejisi ve Eylem Planı” kapsamında önceki eğitimleri düzenleyen kurumların bir araya gelerek deneyimlerini değerlendirip eş güdüm içinde kapsamlı bir kooperatifçilik eğitimi stratejisi belirlemeleri büyük yarar sağlayacaktır.

Bu kapsamda kamunun öncelikli görevi, sistematik ve yaşam boyu kooperatifçilik eğitim sistemi için uygun, mevzuat ve altyapıyı, merkezleri oluşturma, eğitim materyali geliştirme, kamu politikalarıyla ilgili düzenli eğitim verebilecek birimleri oluşturma, teknik kadrosunu kooperatiflerin desteğine sunması olmalıdır. Bu öncelikleri de paydaşlarla birlikte katılımcı olarak geliştirmelidir.

Teknik ve kapasite geliştirmeye yönelik eğitimlerde, yetişkin eğitimi pedagojisinin göz önünde bulundurulması ve teknik içeriğin gerçek örnek ve vakalar aracılığıyla işlenmesi eğitimin etkisini artırmaktadır. Bu bağlamda, eğitim metodolojisi ve içeriği, örgüt yapısı, ihtiyacı ve diline uygun olarak tasarlanmalıdır.

Bu alanda uygulamaya konulacak eğitim programları iki ana konuda şekillendirilebilir: **i) İçsel eğitim (kapasite geliştirme):** Kooperatif yönetimi, temel kooperatif muhasebesi, iş planlama, pazarlama ve pazar analizi ve yönetimi, finansal okur yazarlık, yeni ürün geliştirme, markalaşma, dijitalleşme, demokratik örgüt kültürü, katılımcılık, çatışma yönetimi ve örgüt içi iletişim vb. ve **ii) Dışsal eğitim:** Toplumda olumlu algısal gelişme sağlama, yasa ve yönetmelikler konusunda temel okur-yazarlık eğitimleri şeklinde düşünülmelidir.

Kooperatifçilik konusunda kamuoyunda, olumlu algısal gelişme sağlamanın ve kooperatifçiliği yaygınlaştırmanın bir diğer yolu da yaygın ve örgün eğitimde kooperatifçiliği müfredat kapsamına almaktır. Demokrasi kültürü, yerellik, dayanışma, katılım gibi konuların okul öncesi eğitimden başlayarak derslere entegre edilmesi, uzun vadede kooperatifçiliğin toplumda kabul görmesini ve yaygınlaşmasını destekleyecektir.

Kooperatifçilik genel eğitim programı kapsamında, yerel düzeyde halk eğitim merkezleri ve belediyelerin yetişkin eğitimi kurumları da devreye sokulmalıdır. Bu merkezler, dönemlik eğitimlerin, seminerlerin, uygulamalı kursların verildiği, farklı kooperatiflerin kaynaşarak etkileşime gireceği sosyal merkezler olarak da işlev göreceklerdir.

Kooperatif mevzuatına hâkim kooperatif ortak ve yöneticilerinin, hak ve sorumluluklarını bilmesi, kurumda şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışının egemen kılınmasını sağlamaktadır. Bu sebeple ortakların kooperatifçilikle ilgili temel mevzuat ve kooperatifin faaliyetleri ile ilgili diğer yasal düzenlenmelerle (vergi, sosyal güvenlik, ticaret vs.) ilgili bilgi düzeyinin yükseltilmesi kooperatifleri güçlendirecektir. Kooperatif türlerine yönelik olarak temel mevzuat okur yazarlığı eğitimlerinin düzenlenmesi ve eğitim materyallerinin hazırlanarak kooperatiflerin kullanımına açılması bu açıdan faydalı olacaktır.

Toplumda Kooperatifçilik Bilinç Düzeyinin Artırılması

Türkiye’de kooperatif ve ortak sayılarının sayıca çokluğuna rağmen, kamuoyunda kooperatif algısı genellikle olumsuzdur; ayrıca kooperatif kavramının ve işletme modelinin bilinirliği konusunda bilgi ve bilinç düzeyi de düşüktür.

Ülkemizde, kooperatifçiliğin gelişiminde devletin rolü farklı dönemlerde değişmekle birlikte genel olarak yönlendirici ve düzenleyici olmaktan ziyade destekleyici ve araçsal olmuştur. Kooperatifler iktidarlar tarafından özellikle tarım ve kırsal kalkınma politikalarının uygulanmasında, sosyal transferlerin ulaştırılmasında üretici ve kırsalda yaşayan kesimlerle devlet arasında bir aracı olarak görülmüştür.

**ACT
HUMAN**

Kooperatif Üst Örgütlenmeleri ve Sosyal Dayanışma Ekonomisi Bileşenleri Arası Ortaklıklar

Belirli dönemlerde yerel ve tabandan gelen bir inisiyatif olmadan merkezi planlama çerçevesinde kamu öncülüğünde kooperatifler kurulması teşvik edilmiştir. Tarım satış kooperatifleri birlikleri iktidarların dönem dönem popülist uygulamalarının bir aracı olan destekleme alımları yapmak için bir kamu iktisadi işletmesi gibi görevlendirilmiştir. Tarım satış kooperatiflerinin faaliyetlerini kontrol altında tutmak için devletin atadığı bürokratlar kooperatif yönetimlerinde yetkili kılınmıştır. Her ne kadar, 2000’li yıllarda mevzuatta kooperatiflerin özerkliği ve ortakların demokratik katılımı ilkelerine uygun olarak reformlar yapılmış olsa da kamuoyu genelinde kooperatiflerin halen daha kamu kurumu olduğuna yönelik yaygın bir algı vardır.

Kooperatifler birçok sektörde faaliyet gösterse de en çok bilinenler yapı/konut ve tarımsal kalkınma kooperatifleri ile tarım satış kooperatifleridir. Kooperatif markalarının çok azı bilinir durumdadır. Yine de günümüzde kooperatifçiliğe yönelik bir ilginin artma eğilimi göstermesinin ve bazı kooperatif markalarının öne çıkarak kamuoyunda güven yaratmış olması, kooperatifçiliğin toplumsallaşması adına önemli bir fırsat olarak düşünülmelidir.

Kamuoyunda, kooperatifçilik kavramını oluşturan ilke ve değerlerin yaygınlaştırılması ve bu işletme modelinin diğer işletme türlerinden farklılıklarının bilinirliğinin artırılması için kooperatifçilik ekosistemindeki paydaşlarla birlikte bir imaj çalışmasına başlanmalıdır. Bu bağlamda, iyi örneklerin belirlenmesinde ve kamuoyunun bu kurumların kuruluş ve gelişme öykülerini olumlu, olumsuz yönleriyle bizzat kendilerinden dinlemelerinde yarar görülmektedir. Bu yolla, kooperatiflerin yerel ekonomi ve istihdama katkıları da gerçek örnekler ve somut verilerle paylaşılabilir.

Olumlu algı geliştirme çabaları, kooperatif ürünlerinin daha yaygın bir şekilde tanıtımı için üretim sürecinde dikkate aldıkları değerleri ve üretim aşamalarını içeren filmleri de kapsamalıdır. Bu bağlamda, kooperatif ürünlerinin perakende kanalları içinde daha yaygın yer almalarına yönelik kampanyalar da yapılarak yasal düzenlemelere yönelik talep oluşturulmalıdır.

Kooperatifler arası iş birliği, temel bir kooperatifçilik ilkesidir. Ortaklarına ve topluma daha etkin hizmet verebilmeleri, kooperatif ekonomisini büyütebilmeleri ve sürdürülebilir kalkınma sağlayabilmeleri için kooperatiflerin yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde örgütlenmelerini ve iş birliği yapmalarını ifade eder. Kooperatifler faaliyet gösterdikleri alandaki rekabetçi ortamdan kaynaklanan ekonomik baskılar neticesinde ya da ekonomik olarak büyüdükçe, iş hacmi ve ortak sayısı arttıkça kooperatifin idaresinin zorlaşması neticesinde kooperatif ilke ve değerlerinden uzaklaşabilmektedir. Kooperatiflerin etik değerlerine bağlı kalmalarını sağlamak kooperatifler arası ağları güçlendirmekten geçmektedir (Johanisova, 2019).

Türkiye’de kooperatifçilik, birim kooperatiflerden başlayarak birlik, merkez birliği ve ulusal birliğe doğru piramit şeklinde dikey olarak örgütlenmiştir. 1969 yılında, Kooperatifçilik Kanunu’nun çıkması ile başlayan üst örgütlenme süreci, halen gelişim evresindedir. Her ne kadar kooperatiflerin üst örgütlenmelere gitmesi, mevzuat kapsamında tanımlanan çeşitli yaptırımlarla teşvik edilmeye çalışılsa da günümüzde ne birlik ne de birliklere katılan kooperatif sayıları genellikle yeterli düzeyde değildir; ancak durum kooperatif türlerine göre değişiklik göstermektedir. Yapı kooperatiflerinin üst birlik örgütlenmesi çok sınırlıyken Ticaret Bakanlığı sorumluluğundaki 9.000’e yakın faal kooperatifin yüzde 20’si, tarımsal amaçlı kooperatiflerin ise yüzde 60’ı bir üst birlik ortağıdır.

Yapılacak mevzuat düzenlemesinde, kooperatiflerin yeniden sınıflandırılması çerçevesinde, üst örgütlenme yapısının, daha etkin bir hale kavuşması için yeniden tasarlanmasında yarar görülmektedir. Üst örgütlenmede, tüm birim kooperatiflerin temsil edildiği bölgesel ve tek bir merkezi birlik mümkündür. Merkezi birlik altında yeni sınıflandırmaya göre belirlenmiş kooperatif türleri alt komisyonlar olarak da faaliyetlerini yürütebilirler.

Merkezi Birlik: Amaçları, faaliyetleri, yönetim yapısı ve finansman modeli, kooperatifçilik ekonomisini geliştirmek, kooperatif işletmelerinin haklarını savunmak, birim kooperatiflerin idari ve finansman kapasitelerini artırmak olacak şekilde yeniden tanımlanmalıdır. Bu şemsiye altında kooperatif savunuculuğu için katılımcı bir stratejik planlama çalışması yapılarak belirlenecek ortak ilke ve hedeflere göre, kısa ve uzun vadeli adımlar belirlenmelidir.

Bölgesel Birlikler: Kooperatifler arasındaki iş birliğini ve yatay iletişimi artırmayı hedeflemelidir. Bölgesel ölçekte kümelenmelere gidilerek girdi temini, lojistik, depolama gibi konularda bir koordinasyon içinde olarak ortak hareket edilebilir. Yerel ölçekte, döngüsel ekonomik modellerin geliştirilmesi amacıyla kooperatifler ve diğer sosyal dayanışma ekonomisi bileşenleri arasında bir tedarik sisteminin kurulması hedeflenmelidir. Bu birlikler, kalkınma ajansları ile ortak çalışmalar yaparak belirli protokoller çerçevesinde, bölgesel kalkınma planları önceliklerine göre proje geliştirmenin yanı sıra, birim kooperatiflerin bu ajansların hibe ve teşviklerinden yararlanmaları için destek sağlayabilirler.

Merkezi birliğin dışında, ülkesel ölçekte çok paydaşlı kooperatifçilik hakkında bilgi, deneyim üreten, ortak projeler geliştiren bir sosyal dayanışma ekonomisi ağına da ihtiyaç vardır.

Kooperatifler ve üretici birlikleri bölgesel olarak kümelenmeye giderek, ortak ihtiyaçları tespit edebilir, ortak fonlama ile üretim girdi ve ekipmanlarını daha uygun fiyat ve ödeme koşulları ile temin etmenin yollarını arayabilirler. Bazı üretim süreçlerinde de gerçekleştirilebilecek bu ortaklaştırmayla, ölçek ekonomisi sağlama yoluyla depolama ve lojistik maliyetleri düşürülebilir ve birim kooperatiflerin rekabet gücü artırılabilir.

Kooperatifler, insan gücü kaynaklarının sınırlı, finansmana erişim konusunda da dezavantajlı olduklarından, orta ve uzun vadeli strateji geliştirme ve planlama yapmakta zorlanmaktadır. Büyük şirketlere göre inovasyon geliştirme, bilgi ve iletişim teknolojilerini iş yapış biçimlerine adapte edebilme kabiliyetlerinin daha sınırlı olması, değer zinciri içindeki rekabette çoğunlukla geride kalmalarına yol açmaktadır. Bu da kooperatiflerin kendi imkanlarını aşan vizyon, strateji ve plan geliştirmede iş birlikleri geliştirerek ortak hareket

etmelerini gerektirmektedir. Kuruluş mantığı, zaten iş birliği ve ortak hareket etme olan kooperatiflerin, hem sektör içi ve sektörler arası kooperatiflerle hem de diğer işletmelerle iş birliği ve ortaklık geliştirmelerinin yanı sıra birlikler bazında örgütlenmeleri de rekabetçiliği destekleyecektir.

Yerel düzeyde, sendikalar, meslek odaları, sivil toplum örgütleri gibi diğer sosyal dayanışma ekonomisi bileşenleri ile kooperatifler bir platform kurarak farklı alanlardaki deneyim ve birikimleri ortaklaştırabilirler. Bu platformun belirli ortak gündemler oluşturması ve ortak projeler geliştirmesi, yerel ekonomiyi desteklemede ve yerel sorunlara çözüm geliştirmede yararlı olacaktır.

Kooperatifler ve Yerel Yönetimler Arasında İş Birlikleri

Türkiye’de kooperatifçilikte son yıllarda gözlemlenen hareketlenmede, önceki dönemlerden farklı olarak, belediyelerin de önemli katkısı olmaktadır. Yerel yönetimler ve belediyeler arasındaki dayanışma ilişkisinin, kooperatif ekonomisinin gelişmesi açısından önemli bir kaldıraç işlevi görme potansiyeli vardır. Belediyelerin kooperatiflerle daha yakın ilişkiler kurması, yerel ihtiyaçların daha doğru tespit edilmesini ve doğru çözümler geliştirmesini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan, yerel yönetimler, kendi yetki ve sorumluluk alanlarındaki hizmetlerin ve yerel ihtiyaçların karşılanmasında, kooperatif modelini tercih edilebilir bir alternatif olarak uygulamaya geçirmektedir. Bu dayanışma ilişkisi, özellikle kuruluş aşamasında olan kooperatifler için çok yaşamsal bir önem taşımaktadır (Yıldırım, 2019).

2012 yılında yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarını belirleyen yasal mevzuatta yapılan düzenleme ile büyükşehirlerde belde belediyeleri ve köylerin tüzel kişiliği kaldırılarak bu birimler mahalle olarak büyükşehir ilçe belediyelerine bağlanmıştır. Bu değişiklikle büyükşehir belediyeleri ile büyükşehir ilçe belediyelerine tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmet yapabilmeleri konusunda yeni bir görev ve yetki verilmiştir. Yerel yönetimlere kırsal kalkınmada idari açıdan daha etkin bir rol üstlenebileceği bir alan açılmasıyla birçok belediye kurumsal yapılanmaya giderek kırsal kalkınma ve tarımsal üretimle ilgili birimler oluşturmuştur.

Belediyeler, yerel ve kırsal kalkınma alanında kendilerine açılan alanı iyi değerlendirerek kırsalda yaşam koşullarını ve üretim altyapısını geliştirmeye ve tarımsal üretimi desteklemeye yönelik önemli projelere imza atmaktadırlar. Kırsal kalkınma uygulamalarının uzun erimde başarılı olmasında planlama, tasarım ve uygulama aşamalarında yerel katılımın etkin bir şekilde sağlanması ve kırsal örgütlenmeyi desteklemesi çok önemlidir. Bu açıdan belediyelerin tarım ve hayvancılık alanında altyapıyı geliştirmek ve üretimi desteklemek adına hayata geçirdikleri projelerde planlanmadan tasarıma, uygulamadan projelerin sosyal ve ekonomik etkinliğinin ölçülmesine kadar tüm aşamalarda kooperatiflerle birlikte çalışması önemlidir. Öte yandan belediyeler yerel ve kırsal kalkınmada bütüncül bir yaklaşımla, kooperatiflerle kurduğu iş birliğini sadece tarımsal amaçlı kooperatiflerle sınırlamamalı, kent merkezlerinde tüketici, üretim ve pazarlama, kadın kooperatifleri gibi farklı tür kooperatiflerin kurulmalarına ve gelişmelerine destek olarak, kooperatifler arası iş birliğini güçlendirecek altyapıyı ve iletişimi desteklemelidir.

Ülkemizde, son yıllarda artan belediye-kooperatif iş birliğisonucundaortayaçıkanbaşarılarkamuoyunca ilgi görmekte ve değerli bulunmaktadır. Bu ilgi, birçok farklı belediyeyi de özendirerek stratejik amaçları içinde kooperatifçiliğin geliştirilmesinin de yer almasını sağlamıştır. Son on yıllık süreçte, belediyelerin bu alana yönelmesiyle birçok farklı destek modeli ve ortaklık ilişkisi formülleri ortaya çıkmıştır. Kooperatiflerle yerel yönetim ilişkisi, diğer yandan da kooperatiflerin özerkliği ile ilgili bir tartışmayı da gündeme getirmiş durumdadır. Belediyelerin kooperatiflerin kurulum ve faaliyetlerine doğrudan müdahil olması gibi örnekler, kooperatiflerin açıklık, ortakların demokratik katılımı ve kontrolü, özerklik gibi ilkeleri ile ters düşecek uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Yerel yönetim kooperatif ilişkisi, genellikle kooperatiflerin gelişimi için önemli fırsatlar sunmaktaysa da bazı durumlarda merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında yaşanan siyasi çekişmelerin sonucunda, kooperatiflerin bağımsız gelişim ve sürdürülebilirliğini riske atan gelişmeler ortaya çıkmaktadır. Belediye yönetiminin seçimle veya merkezden yapılan bir müdahaleyle değişmesi, belediye ve kooperatifler arasında zaten ilkeler düzeyinde kurulmamış olan ilişkinin kopmasına ve kooperatifin zarar görmesine yol açmaktadır. Bunları göz önünde bulundurarak yerel yönetimlerle kooperatiflerin arasında kurulacak etik ve ilkeli iş birliğinin

sosyal dayanışma ekonomisinin güçlenmesi ve kooperatiflerin desteklenmesi açısından önemli fırsatlar sunduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Yerel yönetimlerin hizmet anlayışını şekillendiren katılımcılık, demokrasi, yerelleşme, sürdürülebilirlik, şeffaflık gibi kavramlar, belediyelerin yerel sorunlara çözüm üretme kapasitelerini ve sürdürülebilir kentsel projelerini geliştirmeleri açısından kooperatiflerle kurabileceği ilişki ve iş birliğinin ilkeleri olarak düşünülebilir. Bu açıdan yerel yönetimler, Türkiye kooperatifçilik hareketinin gelişim süreci içinde, kendini devletin oynadığı rolü ikame eden, onun çekildiği alanları dolduran bir kamu otoritesi olarak konumlandırmamalı, kooperatifleri yerel demokrasinin geliştirilmesi ve yerel sorunların çözümünde, ortaklık kurabileceği kurumlar olarak görmelidir. Yerel yönetimlerle kooperatifler arasındaki ilişki hiyerarşik olmadığı gibi bir bağımlılık temelinde de kurulmamalıdır. Yerel yönetimler kooperatiflerle yerelde ihtiyaçların tespiti ve karşılanması, yerel ekonominin desteklenmesi, istihdamın artırılması ve üretimin desteklenmesi için birlikte çalışmalıdır.

Kooperatiflerin gelişimi ve yerel ekonominin desteklenmesi açısından, belediyelerin hizmet alanlarında kooperatif ürün ve hizmetlerini önceliklendirmesi, ihtiyaç duyduğu ürün ve hizmetleri onlardan doğrudan satın alma yoluyla temin etmesi önemlidir. Bu uygulama kooperatifler açısından garantili bir satış kanalı imkânı sunarak önemli bir mali destek sağlamaktadır. Belediyeler öncelikle yetki alanında bulunan kooperatifler hakkında bir envanter çalışması yaparak kooperatiflerin ürün yelpazesini, üretim koşul ve kapasitelerini tespit ederek kooperatiflerden alacakları ürün ve hizmet çeşitlerini belirleyebilirler. Bu doğrudan satın alma, objektif kriterler dahilinde kooperatifler arasında haksız rekabete sebep olmayacak şekilde kayırmacılıktan uzak, şeffaf ve hesap verebilir bir anlayışla yürütülmelidir.

Belediyeler kooperatiflere kentlerin merkezi yerlerinde satış merkezleri kurarak yerel ölçekte kooperatifler ile tüketicileri buluşturacak imkanları yaratarak kooperatiflerin ürünlerini pazarlamalarına destek verebilirler; ayrıca kooperatiflerin ürünlerini pazarlamaları için gerekli bürokratik işlemlere (izin alma vb.) yardımcı olabilir, ürün işleme, paketleme, depolama ve lojistik konularında yönlendirici olabilirler. Kooperatiflerin ürünlerinin farklı pazarlara ulaşabilmesi için de tanıtım faaliyetleri düzenleyebilirler.

Kooperatifler hakkında yapılan ihtiyaç analizlerine göre kooperatifler, faaliyetlerinin yönetimi için ofis ve üretim mekanları, diğerk sosyal dayanışma ekonomisi bileşenleri ve yerel topluluklarla bir araya gelebilecekleri etkinlik mekanları ve altyapı arayışı içindedirler. Başarılı örneklerde de görüldüğü gibi yerel yönetimler bu ihtiyaın karşılanması hususunda kooperatiflere kolaylık sağlayabilmektedir. Ortak retim ve etkinlik mekanları, buralardan yararlanan kooperatifler için

idari masrafların düşürülmesi anlamına geldiğ gibi farklı kooperatifler ve sosyal girişimlerle bir araya gelerek ortak projeler geliştirilmesine ve etkinlikler düzenlemesi yoluyla kooperatifler arası dayanışmayı da artıracaktır. Öte yandan, tarımsal üretime dönük faaliyetler için belediyeler, mülkiyetlerinde olan tarıma elverişli arazileri de kooperatiflere tahsis edebilir, dolaylı olarak yararlanabilecekleri bu araziler için projelerin geliştirilmesine katkıda bulunabilirler.

Sonuç Olarak

Kooperatifler tüm dünyada, farklı kurumsal yapılar içinde birçok farklı sektörde faaliyet gösteriyor. Birçoğu kooperatifçilik ilkelerinden hareketle daha çoğulcu, daha adil ve daha sürdürülebilir bir ekonomik ve toplumsal düzenin tesis edilmesi için çalışmalarını sürdürüyor. Dünyanın dört bir yanından farklı örnekler, kooperatiflerin, sürmekte olan pandemi döneminde salgınla mücadele hususunda ve pandeminin yarattığı zorluklar karşısında toplumsal hayatın etkilenmemesi için önemli işlevler üstlendiğini gösteriyor.

ActHuman Zirvesi COVID-19 pandemisinin etkilerinin en üst düzeyde hissedildiği bir dönemde ulusal düzeyde kooperatifçilik hareketinin paydaşlarını bir araya getirerek güçlü kooperatifçilik için bir tartışma zemini yaratmayı amaçlamıştır. Çalışma, pandemi sonrası dönem için daha iyi bir dünya kurulmasına

katkı sağlayacak kooperatif işletmelerin desteklenmesi ve kooperatif ekonomisinin büyümesine imkân verecek bir destek ekosisteminin yaratılmasını hedeflemektedir.

Bu doğrultuda Zirve kapsamında yapılan çalıştaylarda kooperatifçilik paydaşlarının katılımıyla, Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin gelişimine ilişkin sorun alanları tespit edilerek gereken adımların neler olduğu tartışılmıştır. Paydaşlarla yapılan toplantılarda belirtilen sorun alanları ve bu alanlara dair sosyal politika önerilerine bu Raporda yer verilmiştir. Çalışmanın sonraki aşamalarında, bu önerilerin yaygınlaştırılması ve kooperatifçilik ekosistemi içinde tartışılarak geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle Raporun, gelecek tartışmalara zemin hazırlayacak ve diğer bileşenleri harekete geçirecek nitelikte bir başlangıç olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aykaç, A. (2018). Dayanışma Ekonomileri: Üretim ve Bölüşüme Alternatif Yaklaşımlar. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Birleşmiş Milletler, Genel Kurul Kararı. The role of the co-operative movement in economic and social development, A_RES_2459.
Erişim adresi: digitallibrary.un.org/record/202590?ln=en
- Birleşmiş Milletler, Genel Kurulu. Cooperatives in social development: report of the Secretary-General, A/56/73 (14 Mayıs 2001).
Erişim adresi: undocs.org/pdf?symbol=en/A/56/73
- Cooperatives Europe. (2016). The Power of Cooperation: Cooperatives Europe Key Figures 2015.
Erişim tarihi: Ekim 2020, <https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>
- Duguid, F., Durutaş, G. ve Wodzicki, M. (2015). Türkiye’de Kadın Kooperatifleri’nin Mevcut Durumu. Dünya Bankası.
Erişim Adresi: https://ailevecalisma.gov.tr/KSGM/PDF/Turkiyede_Kooperatifcilik_Kadin.pdf
- Eum, H. S. (2017). Cooperatives and employment: second global report. CICOPA.
Erişim adresi: <https://www.Cicopa.coop/wp-content/uploads/2018/01/Cooperatives-and-Employment-Second-Global-Report-2017.pdf>
- Fonteneau, B., Neamtam, N., Wanyama, F., Pereira Morais, L., & de Poorter, M. (2010). Social and solidarity economy: building a common understanding. ITC ILO. Turin, Italy.
- Grace, D. (2014). Measuring the Size and Scope of the Cooperative Economy: Results of the 2014. Global Census on Co-operatives. United Nation’s Secretariat Department of Economic and Social Affairs Division for Social Policy and Development.
Erişim tarihi: Ekim 2020, <https://www.un.org/esa/socdev/documents/2014/coopsegm/grace.pdf>
- Güreşçi, E. Ve Gönc, M. (2017). Türkiye’de Kooperatiflerin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Düşünceler. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 52.
- ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü, Promotion of Cooperatives Recommendation, No. 193 (2002).
Erişim adresi: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R193
- ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü. (2010). The Reader: Social and Solidarity Economy: Building a Common Understanding.
- Johanisova, N. Padilla, R.S. ve Parry, P. (2019). Kooperatifler. G. D’Alisa, F. Demaria, G. Kallis (Ed.) Küçülme: Yeni Bir Çağ İçin Kavram Dağarcığı. İstanbul:Metis.

- Koç, H. (2012). Genel Kooperatifçilik ve Kadına Yönelik Kooperatifler. Ziraat Mühendisliği. Ocak-Haziran, 358.
- Mülayim, G. (2019). Kooperatifçilik. (9. Baskı) Ankara: Yetkin Yayınları.
- Yıldırım, U.D. (2019). Belediyeler ve Kooperatifler Ekseninde Türkiye Tarımında Alternatif Kamusal Deneyimleri; Olanaklar ve Sınırlar. F.S Öngel ve U.D. Yıldırım (Ed.) Krize Karşı Kooperatifler içinde. Ankara: Notabene Yayınları
- Polat, H. (2017). Yeniden Yorumlanan Değerler ve İlkeler Işığında Yarının İşletmesi Kooperatif. Ankara: Orkide Matbaası
- Ripess. (2015). Global Vision for a Social Solidarity Economy: Convergences and Differences in Concepts, Definitions and Frameworks.
Erişim adresi: http://www.riposs.org/wp-content/uploads/2017/08/RIPESS_Vision-Global_EN.pdf
- Turan, N. (2002). Kooperatif İşletmelerin Ekonomik ve Toplumsal Kalkınmayı Gerçekleştirmede Başarı Sağlamalarında Etkili Olan Faktörler. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi: 5(2).
- Ticaret Bakanlığı, Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2017). Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016.
Erişim adresi: <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5d44177313b8764330655452/15fb10a7fe0bba07482ac9da277b5d35.pdf>
- Ticaret Bakanlığı, Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2012). Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016. Ankara.
Erişim adresi: [http://www.turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye_kooperatif%C3%A7ilik_stratejisi_ve_eylem_plan%C4%B1_\(2012-2016\).pdf](http://www.turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye_kooperatif%C3%A7ilik_stratejisi_ve_eylem_plan%C4%B1_(2012-2016).pdf)
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı, Tüsev (2018). Sosyal Kooperatifçilik: Yasal Mevzuat Açısından Avrupa Birliği Örnekleri ve Türkiye'deki Gelişmeler [Rapor].
Erişim adresi: https://tusev.org.tr/usrfiles/images/TUSEV_SosyalKooperatifBilgiNotuTR.08.11.18.pdf
- Utting, P. (2016). Mainstreaming Social and Solidarity Economy: Opportunities and Risks for Policy Change. UN Task Force on SSE (TFSSE) Publication.
Erişim adresi: <http://base.socioeco.org/docs/paper-mainstreaming-sse-12-november-2016-edituntfsse.pdf>
- Yılmaz, E., Özdemir, G. ve Er, F.Ü. (2019) Women in Rural Areas and Analytical Approaches to Empowerment of Women. O.B. Çelik ve M.İ. Yenilmez (Ed.) Women's Economic Empowerment in Turkey içinde. New York, NY: Routledge.
- Walljasper, J. (2015). Müştereklerimiz, Paylaştığımız Herşey. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Whal, D. (2016). Designing Regenerative Cultures. Chicago: Triarchy Press.

EK - 1

TEŞEKKÜR

ActHuman Sosyal Kapsama İnisyatifi olarak Danışma Kuruluna değerli yorum ve konuşmaları ile destek veren kişi ve kurumlara teşekkürü borç biliriz.

Prof. Dr. Aylin Çiğdem Köne	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Ayşe Köse	İPM
Başak Demir Saral	Dcube Döngüsel Ekonomi Kooperatifi
Berk Çoker	İNGEV
Cana Tülüş	İPM
Cüneyt Okan	Uluslararası Kırsal Kalkınma Danışmanı
Dr. Derya Nizam	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Fatih Kılıç	İzmir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü
Prof. Dr. Fikret Adaman	Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat Keyman	İPM
Halise Hande Kara	Ankara Kalkınma Ajansı
Prof. Hüseyin Polat	ILO Eski Kooperatif Danışmanı
Kerem Avcıergun	Temiz Hasaat Kooperatifi
Metin Özarslan	Genç İşçi Kooperatifi
Murat Bayramoğlu	Kırsal Kalkınma Uzmanı
Mustafa Ali Yurdupak	UNDP
Mustafa Bektaş	Nallıhan Turizm Gönüllüleri Derneği
Nedret Okan	Uluslararası Kırsal Kalkınma Danışmanı
Neptün Soyer	Seferihisar Hıdırlık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Köy-Koop Birliği
Orkun Doğan	İstanbul Bilgi Üniversitesi
Şengül Akçar	KEDV
Vural Çakır	İNGEV
Zeynep Aydemir Koyuncu	UNWomen

İNGEV Adına

Başkan Vural Çakır

İPM Adına

Direktör Fuat Keyman

SOSYAL DAYANIŞMA EKONOMİSİ İÇİN **GÜÇLÜ KOOPERATİFÇİLİK**

OCAK
2021